

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Adopce romských dětí a definice příbuzenství:
analýza knihy Rok kohouta a její recepce**

Eva Šimsová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

**Adopce romských dětí a definice příbuzenství:
analýza knihy Rok kohouta a její recepce**

Eva Šimsová

Vedoucí práce:

Mgr. Lenka Jakoubková Budilová, Ph.D.

Katedra antropologických a historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012 .....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Lence Jakoubkové Budilové, Ph.D. za odborné vedení a poskytnutí rad a připomínek při psaní bakalářské práce. Dále děkuji své rodině za podporu a trpělivost a všem respondentům za ochotu ke spolupráci.

Obsah

1. ÚVOD	1
2. PŘÍBUZENSTVÍ	4
2.1 Příbuzenství jako významný fenomén antropologie	5
2.2 Biologické versus sociální příbuzenství a rodičovství	9
2.3 Rodina v současné společnosti	16
3. ADOPCE – OSVOJENÍ	20
3.1 Teoretický rámec osvojení	20
3.2 Specifika osvojení u romských dětí	25
3.2.1 Identita a vnímání tělesné odlišnosti	27
3.2.2 Sociální deprivace dětí v ústavní péči	28
3.2.3 Stigmatizace adopce a teorie labellingu	30
4. KVALITATIVNÍ OBSAHOVÁ ANALÝZA	34
4.1 „ <i>Rok kohouta</i> “ – základní problematika	35
4.2 Analytické kategorie	36
4.3 Výstupy z analýzy	46
5. KASUISTIKA	47
6. ZÁVĚR	50
7. POUŽITÁ LITERATURA	52
8. RESUMÉ	56
9. PŘÍLOHY	57

1. ÚVOD

Adopce či osvojení je způsob, kterým se úplně cizí jedinec stává plnoprávným členem nové rodiny. Biologická vazba, která vzniká narozením, je nahrazena vazbou kulturní, vazbou založenou na právním podkladě. Takový jedinec se pak stává dcerou či synem, sestrou či bratrem, vnukem nebo vnučkou, který má stejná práva a povinnosti jakoby se do své rodiny narodil. Biologičtí rodiče mohou být např. zbaveni rodičovské odpovědnosti a nemají na výchovu dítěte žádný vliv, dokonce ve většině případů dítě tyto rodiče ani nepoznává. Proč tedy všechny ty neuvěřitelné příběhy zoufalých osvojitelů, kteří vše dělali správně, ale nakonec neuspěli a za svoji dobročinnost ještě tvrdě zaplatili? Tyto případy se násobí pokud jde o děti romského původu. Častokrát jsou právě případy nepodařených adopcí těchto dětí dávány do souvislosti s jakousi osudovou povahou Romů, s nemněnými vlastnostmi, které Romové mají bez ohledu na prostředí a výchovu, a také s tzv. „voláním krve.“

V roce 2008 vydala spisovatelka Tereza Boučková autobiografickou knihu *Rok kohouta* (Boučková, 2008), ve které popisuje svůj život se dvěma osvojenými syny romského původu. Tato kniha zvedla vlnu diskusí o tom, co adopce znamená pro rodiče a zda by snad nebylo lépe adopci zrušit. Po vydání této knihy začali o problémech s osvojením diskutovat i lidé, kteří nikdy neměli s touto problematikou žádné zkušenosti a na základě této knihy si utvořili pevný názor. Na druhou stranu bylo také slyšet hlasy, které autorku obviňovaly ze špatné výchovy a přílišné generalizace.

Cílem mé práce je pomocí kvalitativní obsahové analýzy této knihy poodhalit roušku tajemství, které máme o příbuzenství. O tom na jakém principu vznikají příbuzenské vazby a zda dokážeme bezvýhradně přijmout do rodiny dítě, které s námi nesdílí stejný genetický základ, a také jaké další mechanismy mohou náhradní rodinnou péči doprovázet. K tomuto dílu

přistupuji samozřejmě jako k dílu beletristickému, což znamená, že nám nenabízí objektivní pohled na život Terezy Boučkové, ale subjektivní pocity a představy autorky, které jsou právě předmětem předkládané analýzy. Nebudu se tedy zabývat autorčíným přístupem k výchově či hodnotit prostředí, kde chlapci vyrůstali, takové výstupy nejsou z uměleckého díla možné.

Pracuji jako terénní sociální pracovník městského úřadu v Horažďovicích. Ve své každodenní praxi se snažím o využití poznatků získaných studiem antropologie při sociální práci. Pokud budu vycházet z tzv. antropologického kvadrivia, je to právě oblast příbuzenství, která pro mě v mém zaměstnání hraje klíčovou roli. Téma této bakalářské práce tak pro mě znamená i využití mých zkušeností ze zaměstnání. Proto jsem se rozhodla doplnit tuto práci ještě o rozhovory s osvojiteli či žadateli o osvojení, které jsem uskutečnila v průběhu roku 2011 a na začátku roku 2012, a kasuistikou, která pomůže dokreslit tuto problematiku. S těmito respondenty se mi podařilo navázat velmi těsné vztahy a všichni prokázali velkou ochotu ke spolupráci.

První část této práce věnuji teorii příbuzenství, zvláštní pozornost kladu na téma rodiny v západní společnosti a rozdílu mezi biologickým a sociálním příbuzenstvím. Tomu, koho chápeme jako svého příbuzného a hlavně biologickému a sociálnímu rodičovství. Velkou inspirací je pro mě dílo Davida Schneidera *American Kinship A Cultural Accoun* (Schneider, 1968), které se zabývá právě západní koncepcí příbuzenství. Uchopení problematiky adopcí se neobejde bez vysvětlení některých pojmů s ní souvisejících a objasnění právních kroků, na kterých systém osvojení v ČR funguje. Dále jsem považovala za nutné podrobně upozornit na určité sociální aspekty náhradní rodinné péče, které jí velmi těsně doprovází a častokrát mají zásadní vliv na její průběh. Tyto sociální aspekty jsou více či méně provázané s pojmem příbuzenství a můžeme se o nich dočíst především v publikacích věnovaných sociální práci, psychologii či příručkách pro osvojitele nebo pěstouny. Je zajímavé, že s konceptem příbuzenství, tak jak ho chápe sociální a kulturní

antropologie, tyto publikace nepracují. Jedná se o tyto pojmy: identita a vnímání odlišné tělesnosti, deprivace dětí umístěných do ústavní péče, stigmatizace a teorie *labellingu*. Tyto pojmy jsem samozřejmě zahrnula společně s příbuzenstvím do předkládané analýzy, respektive jsem z nich vycházela při tvorbě analytických kategorií. Tyto kategorie jsem pak aplikovala na výše uvedené literární dílo. Na závěr bude výsledná analýza dokreslena případovou studií. Všem respondentům jsem kvůli ochraně jejich soukromí změnila křestní jména.

2. PŘÍBUZENSTVÍ

V této kapitole bych ráda vymezila pojem příbuzenství, příbuzný, a to jakou roli hraje příbuzenství v životě člověka. Dále se budu věnovat teorii příbuzenství v antropologii, sociálnímu a biologickému příbuzenství, principu konsubstanciality a rodině.

„Příbuzenství je vztah mezi jedinci založený na pokrevních svazcích, manželství nebo adopci“ (Giddens, 1999: 156). Tato základní definice se zabývá především vztahovou dimenzí uvedeného pojmu, zároveň nám však říká jednu velmi důležitou a pro tuto práci podstatnou věc, vymezuje totiž, kdo je to příbuzný. Dle této definice je to tedy člověk, který je se mnou spjat biologickou vazbou (filiace) či vazbou afinní (příbuzní získaní na základě manželství), a také člověk, který se příbuzným stal díky soudnímu rozhodnutí (adopce). Vztah s těmito lidmi je nazýván příbuzenstvím a obvykle bývá doprovázen určitou emocionální vazbou. Pokud ovšem budu vycházet z teorie sociálního konstruktivismu, která označuje realitu a její významy za sociální konstrukty, tzn. jako procesy utvářené společností (Berg, Luckmann 1999), tak tento jev již tak jednoznačný není. Když si uvědomím sociální konstrukci tohoto pojmu, je tedy jisté, že to, kdo všechno je příbuzný, musí být velmi rozmanité a také pro různé společnosti odlišné. Např. ne všichni pokrevní příbuzní jsou takto označováni a je s nimi takto jednáno, což se týká i rodičovství samého. Příbuzenství však ovlivňuje také jiné skutečnosti v našem životě. Již v úvodu této práce jsem zmínila tzv. antropologické kvadrivium, které se skládá z příbuzenství, náboženství, politiky a ekonomiky. Všechny tyto oblasti jsou vzájemně velmi těsně provázané a nemohou existovat odděleně. Za pomoci Ladislava Holého se pokusím o interpretaci. Příbuzenské vazby mohou ovlivňovat to, jakého životního partnera budeme mít, sdílíme vzorce, jak vychovávat děti, či kde se po sňatku usídlit. Rodina prostřednictvím socializace ovlivňuje výběr povolání jedince, pokud se přímo nedědí z otce na syna, dále má vliv na naši ekonomickou situaci, případně na majetek, který budeme po příbuzných dědit. Rodina nás učí, jak se o majetek

starat, kterak obdělávat půdu a chovat zvířata či hospodařit s rodinnými úsporami. Příbuzenské vazby mají vliv na to jak se chovat k ostatním, ke komu se obrátit pro pomoc, koho se naopak vyvarovat, jaké společné zájmy prosazovat, jaké hodnoty vyznávat, či do kterého svatostánku jít. Příbuzenství předurčuje chování lidí v rámci širší společnosti. (srov. Holý, 1996:13). „*Příbuzenské vztahy jsou univerzálně základními sociálními vztahy ovlivňující téměř každý aspekt lidského života.*“ (Skupnik, 2010:14).

2.1 Příbuzenství jako významný fenomén antropologie

Z výše uvedeného vyplývá, že porozumění příbuzenskému systému je základem orientace v dané společnosti. Studium příbuzenství mělo po dlouhou dobu výsadní postavení v rámci antropologie. Robin Fox ve své knize *Kinship and marriage* píše, že „*příbuzenství je pro antropologii to, co logika pro filosofii nebo nahota pro umění, je jeho základní disciplínou. A stejně jako formální logika a figurální kresba je ve stejnou dobu jednoduché a složité, v čemž je jeho přitažlivost*“ (Fox, 1967: 10). Příbuzenství považovali antropologové za svoji vlastní disciplínu, také proto byli vždy hlavními teoretiky v této oblasti. Studium příbuzenství však započalo z teorie právní, a to zcela logicky, neboť bylo třeba řešit takové skutečnosti, jako jsou sňatky, dědictví, či spory mezi příbuznými apod. Právní problematika je často patrná v propracované terminologii, která se v oblasti příbuzenství užívá (Fox, 1967: 16). Rovněž průkopníci sociální a kulturní antropologie jako Sir Henry Maine, Lewis Henry Morgan či John Ferguson McLennan byli právníky.

Zájem o příbuzenství tak vychází z tradice evolucionismu, stejně jako počátky antropologie, která se jako vědní disciplína orientovala především na studium tzv. „primitivních společností.“ Pro tyto společnosti pak byla vymezena společenská organizace založená na principu příbuzenských vazeb a pro

„země západní průmyslové“ byly zásadní zásluhy či individuální úspěch. Tuto dichotomii rozlišil ve svém díle *Acient Law* Sir Henry Maine (Eriksen, 2008: 22), který tyto společnosti označil jako společnosti statusu a smlouvy a později na něj navázal také Ferdinand Tönnies ve svých kategoriích *Gemeinschaft* (společenství) a *Gesellschaft* (společnost) (Eriksen, 2008:24). Evolucionisté byli přesvědčeni o jakémisi unilineárním evolučním principu lidstva. Např. Lewis Henry Morgan předpokládal, že na počátku lidstva existovalo stádium primitivní promiskuity, v tomto stádiu byl legitimní pouze vztah matky a dítěte neboť otec nebyl prokazatelný. Z těchto vztahů tedy vznikají příbuzenské vazby, které jsou ustanovovány po ženské linii – matrilineární vztahy, a s nimi související matriarchát, jenž byl na dalším vývojovém stupni nahrazen patriarchátem (Holý, 1996: 14). Evolucionistická představa příbuzenství vycházela přesně z biologických vazeb, které se utvářely na základě prokreace (Holý, 1996: 11). Tyto teorie byly časem zpochybněné, mimo jiné také proto, že naprosto ignorují emické hledisko, jsou silně etnocentrické a nevycházejí z terénního výzkumu.¹ Přesto se běžně ve společnosti setkáváme s názory, které jsou na těchto teoriích postavené, a není výjimkou, že jsou tyto postoje ve většině, důvodem může být i to, že tyto teorie zastávají právě náš pohled na příbuzenství a jeho biologickou podstatu.

Příbuzenství hrálo klíčovou roli také v britském strukturálním funkcionalismu jehož hlavními představiteli byli Bronislaw Malinowski a A.R.Radcliffe-Brown, později pak E. Evans-Pritchard či Meyer Fortes. Na rozdíl od evolucionistů, kteří byli především „kabinetní badatelé“, soustředili se představitelé strukturálního funkcionalismu na terénní výzkum. Místo sledování vývojové linie se zajímali o strukturu a organizaci zkoumané společnosti (Jakoubková-Budilová, 2007). Např. Edward Evans-Pritchard v teorii unilineární descendance předpokládá, že společnost je organizovaná na základě příbuzenských vazeb, které se odvozují od společného předka, a

---

¹ Pouze Lewis Henry Morgan prováděl výzkum u irokézského kmene Seneca

to po mateřské nebo otcovské linii². Tyto skupiny nazývané rody či klany³ jsou základním stavebním kamenem dané společnosti, jednají jako celek a vymezují se či spolupracují s ostatními skupinami, mají společné jméno, majetek a území, uznávají svého vůdce a především jejich existence je nezávislá na časovém období a na životě jejich členů, jedná se o tzv. „korporované skupiny“ (Carsten, 2004:11). Dle této teorie je to právě descendance a pokrevní vazby co utváří příbuzenství a následně formuje celou zkoumanou společnost. Francouz Claude Lévi-Strauss, tvůrce *alianční teorie*, byl přesvědčen o opaku. Domníval se, že hlavní roli ve vytváření příbuzenských vazeb hraje manželství, tedy vazby afinní. Vycházel z tzv. incestního tabu, které považoval za univerzální pravidlo v každé společnosti. Z tohoto zákazu incestu tedy vyplývá nutnost exogamie, sňatku mimo svoji příbuzenskou skupinu, prostřednictvím sňatku (výměny žen) se vytvářejí aliance s jinými skupinami, které jsou pak následně k sobě spřízněné. Žena je dle Strausse darem nejvyšším, protože pouze ona může zajistit prostřednictvím prokreace pokračování rodu (Carsten, 2004: 11-14). V obou těchto teoriích je patrný velmi malý důraz na ženský prvek, respektive na důležitost žen a jejich vlivu na společnost. V případě alianční teorie jsou ženy pouze předmětem směny a v teorii unilineární descendance jsou spojeny jen s domácí sférou.

Ve druhé polovině dvacátého století dochází k velkým změnám na poli studia příbuzenství. Teorie unilineární descendance se jeví jako nedostatečná, a to především v souvislosti s výzkumy na Nové Guineji a v Melanésii, kde se ukazuje, že politická moc je uplatňována spíše na teritoriálních hlediscích a následnictví je vytvářeno na kognatickém principu (Holý, 1996: 90-91). Ale i alianční teorie je upozaděna, zejména kvůli dílu Davida Schneidera, který zcela změnil přístup ke studiu příbuzenství. Tato změna se označuje jako „culture turn“ – kulturní obrat. D. Schneider se zabýval vztahem mezi

---

² E.Evans-Pritchard realizoval své výzkumy v Súdánu u Nuerů v roce 1940

³ Příslušníci klanu odvozují svůj původ od mýtického předka

sociálním a biologickým příbuzenstvím a ve svém díle *American Kinship* analyzoval americký příbuzenský systém, který stojí na dvou protipólech. Jsou to příbuzní spříznění pokrevně prostřednictvím prokreace a příbuzní získání právně, např. manželstvím, čemuž také odpovídá příslušná příbuzenská terminologie (Schneider 1968). Tato doba je obecně charakteristická právě obratem ke kulturní sémantice, čili chápe příbuzenství jako systém symbolických významů. David Schneider vyvrací představu o univerzalitě příbuzenství, respektive genealogických vztahů a upozorňuje, že nejprve je třeba podrobit analýze náš vlastní, respektive americký příbuzenský systém, neboť ten se velmi výrazně promítá do všech předkládaných analýz tradičních příbuzenských systémů. A tyto analýzy pak vycházejí z představ, že příbuzenský systém všude na světě je založen stejně jako ten „americký“ na předávání společné biogenetické substance – krev či geny, což ovšem v jiných společnostech platit nemusí a prokreace zde například není vůbec důležitá, tyto představy byly tudíž silně entocentrické a vypovídající více o výzkumníkovi než o zkoumané společnosti (Galvin, 2001: 109, Schneider, 1984: 3-4). Schneider tak otevřel otázku o tom, co je to vlastně příbuzenství a dokonce, zda vůbec něco takového existuje.

V následujícím období se studium příbuzenství zaměřilo spíše na emickou stránku příbuzenství, tedy na koncepci příbuzenství, tak jak ji chápe daná společnost, přičemž se upustilo od komparace takových společností a všeobecné generalizace (Holý, 1996: 173). Někteří badatelé se dokonce pokusili termín příbuzenství nahradit termíny, které neměly spojitost s genealogií jako např. spřízněnost⁴. Carsten či Bouquet měly za to, že tento termín primárně neodkazuje k vazbám genealogickým jako těm nejdůležitějším, ale umožňuje i jiné nuance (Holý, 1998: 167-168). I přes tyto pokusy bylo jasné, že studium příbuzenství utrpělo velké trhliny a ztratilo svoji klíčovou pozici na poli kulturní a sociální antropologie.

---

⁴ relatedness

Teorie příbuzenství se však znovu objevuje zejména v souvislosti s feministickou antropologií. Její představitelky Jane Collier a Sylvia Yanagisako se pokoušely podobně jako David Schneider konceptualizovat kategorie *pohlaví* a *gender* a upozornit na mylnou představu univerzálnosti biologických rozdílů mezi muži a ženami. Zároveň také poukázovaly na androcentrické pojetí studia příbuzenství, které eliminovalo ženy z centra svého zájmu (Stone, 2001: 8).

Další velkou výzvou pro studium příbuzenství byl a stále je pokrok v oblasti reprodukční medicíny a také na poli genetiky, kdy ústředním tématem se stává právě to, jak se naše koncepce příbuzenství a sociálních vztahů proměňuje v závislosti na těchto technologiích (Jakoubková-Budilová, 2007). Studium příbuzenství, zaměřené především na to jak ho daná kultura chápe, má neustále co společnosti nabízet a dokonce nám může i v některých oblastech přispět k porozumění některých problémů, které zůstávají skryty pod povrchem, jako je tomu právě v případě adopcí.

2.2 Biologické versus sociální příbuzenství a rodičovství

Jaká je tedy naše koncepce příbuzenství? Co je to sociální a co biologické příbuzenství? Které příbuzenství má větší váhu, sociální či biologické? Může existovat sociální rodičovství a je plnohodnotné stejně jako rodičovství biologické, pokrevní? Může být „cizí rodina“ stejnou oporou jako ta, do které se člověk narodí? Mohla bych milovat dítě, které jsem neprodila stejnou láskou jako to tzv. „vlastní“? Jak moc danou problematiku ovlivňují naše kulturou determinované představy? V této kapitole se pokusím najít odpovědi na tyto své otázky.

V předešlé kapitole jsem již uvedla některé teorie, které se tímto tématem zabývaly, zejména teorii D. Schneidera, který uvádí, že Američané rozlišují dva typy příbuzenství, pokrevní a právní (Schneider, 1968). Přičemž jsou přesvědčeni, že při narození a výchově dítěte se jedná samozřejmě o příbuzenství pokrevní, které vzniklo směsí biogenetické substance, jež dítě dostalo od obou rodičů stejným dílem. Takto vzniklé příbuzenské vazby jsou vnímány jako neměnné a dané přírodou. Pokrevní příbuzenské vazby samozřejmě vytvářejí také pocit sounáležitosti a budování si vlastní identity v rámci společnosti, čili nám určují, kdo jsme a kam patříme (Schneider, 1968: 25). Příbuzenské vztahy nabyté právem jsou pak vnímány jako ty nepravé a příbuzní získaní např. sňatkem jsou do určité míry pořád osobami cizími. Tento vztah se za různých okolností může změnit. Je opravdu stejný příbuzný strýc – matčin či otcův bratr a strýc - manžel matčiny nebo otcovy sestry? Jaroslav Skupnik k tomuto tématu uvádí, že náš příbuzenský systém tyto dvě polohy nijak výrazně nerozlišuje (Skupnik, 2010:15). Přesto ještě ve čtrnáctém století existovala pro tyto příbuzné odlišná terminologie pro otcova bratra se užíval termín *deveř*, pro matčina bratra termín *šir* a pro manžela sestry termín *svak*. Počátkem 15. století byly tyto termíny sjednoceny v označení *švagr*, které bylo přejato z němčiny (Němec, 1981: 81). V této souvislosti mě napadá příklad z běžného života. Po rozvodu manželství se takový „vyženěný strýc“, švagr a zeť může úplně odloučit od rodiny své bývalé partnerky, což je v případě, že nemají potomky, velice snadné. Takový člověk pak může úplně ztratit kontakt například se svými neteřemi a synovci, které tímto sňatkem získal a vlastně i se zbytkem rodiny. Stává se opět cizím člověkem, neboť příbuzenská vazba zmizela. Toto ovšem nemusí být vždy pravidlem. V některých rodinách fungují vzájemné vztahy na výborné úrovni a i po rozvodech je pojí vzájemné přátelství. Na tomto příkladu jsem pouze chtěla ukázat, že příbuzenská vazba získaná na základě sňatku je zrušitelná, což v žádném případě neplatí o vazbě pokrevní. V některých rodinách lze rovněž vyzorovat i určitou ambivalenci např. právě mezi pokrevními synovci

a nepokrevními. Jedna klientka při rozhovoru uváděla: „*Nó tak tuto (ukazovala fotografie) sou moji synovci a tuty sou manželovo.*“

Naše koncepce příbuzenství stojí na principu konsagvinity, to je předávání krve či genů (viz výše). Ten, kdo s námi nesdílí toto biologické pouto, není v pravém smyslu příbuzný. Sdílení určité substance je zdá se univerzální představou pro vznik příbuzenských vazeb. Tato substance ovšem ani zdaleka nemusí být na biologickém základě, tak jako je tomu v západní části světa. Předávanou a společně sdílenou substancí, na jejímž základě vznikají příbuzenské vazby, může být i jídlo vypěstované na společném pozemku či jméno nebo mateřské mléko, informace, ale také cokoli jiného (Skupnik, 2010: 24). Sdílená substance je to co nás pojí s našimi předky, to co předkové potomkům předávají.

Konsagvinita je západní konsubstanciální koncept. Pokud tedy budu příslušníkem kultury, kde je konsubstanciální koncept založen např. na sdílení mateřského mléka, bude vlastním dítětem to, které budu kojit, což vůbec nemusí souviset s porodem či geny. Zde se nabízí srovnání s kauzou, která se odehrála před několika lety v Třebíčské porodnici, kde došlo k záměně novorozenců a jejich postupnému navrácení do biologických rodin. Tento příklad dle mého názoru dobře ilustruje, jak je představa o síle krve a důležitosti biologických vazeb v naší společnosti velmi silně zakořeněná. Bohužel cokoli co je nevlastní je v naší společnosti vnímáno jaksi negativně. Již od dětství nás v pohádkách provázejí zlé macechy či nevděční nalezcenci typu Otesánka, který mimo jiné snědl rodiče i s celou vesnicí. Představa o osudovosti biologického původu je dobře vidět na příkladech plaváčků či jinak odložených dětech, kterých se ujali dobří lidé a oni se po letech vrátili do své královské rodiny (nezapřeli svůj původ). Tento motiv nalezneme v klasické literatuře, ale i v Bibli či ve starých řeckých bájích (srov. Matějček, 1999: 60). Zdeněk Matějček k tomuto tématu dále uvádí, že romantické představy „o hlasu krve“ lze díky moderní vědě odkázat do říše pověr, dítě pokládá za

své rodiče toho, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chová a především mu poskytuje uspokojení základní psychické potřeby bezpečí a jistoty, což je pro takového jedince naprosto zásadní (Matějček, 1999). Všichni adoptivní rodiče a pěstouni jsou s touto skutečností seznamováni již prostřednictvím přípravných kurzů a názor, který by se odvolával na „hlas krve“ by byl zcela jistě ojedinělý. To ovšem neplatí pro zbytek společnosti a také pro některé žadatele o NRP⁵. *„Chceme dítě našeho etnika, protože.....je tady prostě to volání rodu, jedna naše známá adoptovala romskou holčičku a když jí bylo čtrnáct začaly problémy, dala se do party s cikánama a bylo, rodiče nezmohli vůbec nic a teď je někde ve výchováku.“*

(Václav, žadatel o NRP)

Také skutečnost, že rozlišujeme mezi sociálním a biologickým rodičovstvím již naznačuje možné odlišnosti vnímání těchto dvou typů. Již název náhradní rodinná péče odkazuje k něčemu, co je pouze jakousi substitucí toho pravého rodičovství (Matějček 1994). V západní Africe u etnika Baatombu (severní Benin) se můžeme setkat se situací opačnou, neboť tito lidé mezi sociálním a biologickým rodičovstvím nerozlišují, což se projevuje tím, že pro ně nemají výraz. Přijmout dítě do náhradní péče je pro ně mnohem přirozenější a také se tak děje velmi často, je to téměř běžná záležitost (Alber, 2004: 34). Esther Goody prováděla v roce 1982 výzkum sociálního rodičovství v Ghaně a Hillary Page v roce 1989 na Pobřeží Slonoviny. Tento výzkum ukázal, že v regionu západní Afriky jsou různé formy sociálního rodičovství daleko běžnější než v euroamerické kulturní oblasti. V Pobřeží Slonoviny bylo v roce 1989 mezi dětmi ve věku 10 – 13 let zaznamenáno až 50% dětí, které vyrůstaly mimo svoji biologickou rodinu (Alber, 2004: 36). K podobným závěrům odkazuje také Astrid Anderson, která upozorňuje, že v oblasti Wogeo (Papua Nová Guinea) je v některých vesnicích až polovina obyvatel adoptovaná, při bližším popisu těchto případů ovšem musím konstatovat, že tato péče připomíná spíše naši péči pěstounskou (Anderson 2004: 111-115).

---

⁵ Náhradní rodinná péče

Bohužel fenomén sociálního rodičovství v těchto oblastech není podložen větším množstvím provedených výzkumů a zároveň není možné adekvátně tyto světy porovnávat (Anderson 2004: 111-115).

Sociální rodičovství má všude na světě jednu základní charakteristiku, a to tu, že dítě je vychováváno rodiči, kterým se nenarodilo. Geneticky ho do života vybavili cizí, pro něj úplně neznámí lidé, ale ani nynější rodiče neměli možnost tělesně a emočně prožívat dobu před jeho narozením a častokrát ani první měsíce po porodu (Matějček, 1999: 45). Toto dítě přijali a musejí se teprve naučit vzájemným vztahům, navzájem se poznat a porozumět svým potřebám. Např. dítě osvojené v ČR může své osvojitele velmi překvapit, neboť jeho chování je úplně v rozporu s jejich očekáváním. Byla jsem svědkem příběhu jedné rodiny, která si adoptovala osmiměsíční holčičku, před jejím příjezdem jí připravili postýlku v ložnici rodičů, neboť se domnívali, že dítě bude po příjezdu velmi neklidné, stýskavé a bude mít problémy s novým prostředím. První noc v domácnosti bylo dítě opravdu neklidné, důvodem však nebyl stesk, ale nové prostředí a nové zvyky. Dítě bylo z ústavní péče navyklé na dodržování přesných pravidel a přítomnost rodičů v ložnici ho nesmírně rušila, zároveň se těžko vyrovnávalo s neustálou pozorností dospělých a bylo velmi nervózní a nevrlé. „ *Všechno, co jsme udělali bylo špatně, už sem neměla žádnou energii byla sem unavená, a pak sme jí odstěhovali do pokoje v patře a máme tam chůvičku. A je to dobrý, dostane pusku a spinká až do rána a přes den si hraje na desce v obýváku, prostě potřebuje víc samoty než sme si mysleli.*“

(Martina, matka devítiměsíční Týnky)

Sociální rodičovství může mít samozřejmě několik různých forem, jako je např. soužití s novým partnerem jednoho z rodičů, výchova prarodiči (v posledních letech velmi častá v Rumunsku či na Ukrajině), soudní svěření do péče prarodičů či osobě cizí⁶, poručníctví, pěstounství, za nejvyšší formu

---

⁶ § 45 Zákon o rodině č.94/1963 SB., Vyžaduje-li to zájem dítěte může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému dítěte, je ovšem

sociálního rodičovství je považováno osvojení. Každá z těchto forem sociálního rodičovství je postavená na jiných základech. Rozdíl mezi nimi tkví zejména ve vazbě na biologické rodiče. Tyto formy sociálního rodičovství se tak liší zejména v tom ohledu do jaké míry rodiče (sociální i biologičtí) vykonávají své rodičovské povinnosti. Esther Goody rozlišuje pět různých funkcí rodičovství, které jsou v mnoha společnostech sdíleny a týkají se právě sociálního a biologického rodičovství. Jsou to biologické faktory jako plození a rození dětí, dále nároky či očekávání vůči dítěti a reciprocita, výživa, výchova a materiální zajištění. Pokud někdo jiný než biologický rodič poskytuje dítěti některé z těchto činností pak může být označen za rodiče sociálního. Za adoptivního rodiče pak označuje pouze toho, kdo plní všechny tyto činnosti s výjimkou té první (Goody, 1982). Systému náhradní péče, tak jak je zaveden v ČR, se budu podrobněji věnovat ve druhé části této práce.

Přestože by se mohlo zdát, že v případě osvojení je biologická vazba úplně nahrazena vazbou sociální, biologičtí rodiče jsou pořád jaksi imaginárně přítomni. Osvojitelé mají o nich ze sociálního odboru určité informace, jsou seznámeni se způsobem života, kteří tito rodiče vedli a mohou svým očekáváním ovlivnit výchovu osvojeného dítěte. Jedna respondentka během rozhovoru uvedla:

„Nikdy nevíš, je to fakt šilenej risk, přece jenom matka byla prostitutka. Já se tak na ní někdy dívám, jak se nakrucuje a říkám si Bože co nás asi čeká.“

(Helena matka pětileté Barbory a sedmiletého Tomáše)

Všichni osvojitelé jsou seznámeni se skutečností, že dítěti nelze zatajovat skutečnost, že je adoptované⁷. Svoji původní rodinu by dítě nemělo vnímat

---

nutné pečlivě zvážit všechny skutečnosti. Dítě se např. může svěřit manželovi zesnulého rodiče (není biologickým rodičem), kterému dá soud přednost před prarodiči.

⁷ Úmluva o právech dítěte čl. 7: Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. V současné době rovněž probíhá v ČR emocionální diskuze v souvislosti s věkem dítěte a oznámením skutečností o adopci (Návrh novely zákona SPOD). Kdy někteří aktéři navrhovali, že šestileté dítě by mělo být s touto skutečností již seznámeno.

negativně, neboť by si později mohlo vytvořit negativní obraz sebe sama (Klimeš 2008). Dítě se tedy se svojí biologickou rodinou ztotožňuje i přesto, že rodiče nikdy nepoznalo a jsou pro něj cizí. Identita vytvářená na základě biologických vazeb je však v tomto případě produktem společnosti. Je ovšem realitou, a proto je tedy lépe, jak uvádí Zdeněk Matějček, aby se dítě naučilo se svým statutem osvojeného dítěte žít, vyrůstat s ním a přijmout ho, neboť možnost prozrazení je vysoká a dosavadní já by se mohlo pod tíhou těchto informací zhroutit (Matějček, Dytrych 1994: 172).

V naší společnosti je tedy kladen velký důraz na biologické či pokrevní příbuzenství, představa, že genealogické vztahy se vytvářejí na základě prokreace a jsou neměnné je hluboce zakořeněná. Tato představa je však kulturně determinovaná. Prostřednictvím socializace, vlivem vzdělávacích institucí a vůbec společnosti, která nám naši kulturu zprostředkovává, jsme se tomuto způsobu myšlení naučili. Malé děti nemají potřebu znát své biologické rodiče, potřebují jistotu, lásku, bezpečí a zajištění základních životních potřeb, pak je pro ně rodičem ten, kdo jim tyto potřeby zajistí. S postupem věku takové dítě samozřejmě přejímá vzorce chování ze svého okolí a začne také biologickým vazbám přisuzovat značný význam. Jeroným Klimeš připodobňuje náhradní a biologické rodičovství k jízdě na tříkolce a bicyklu: „*Jízda na tříkolce je jiná než jízda na bicyklu. Ano, v mnohém je to podobné – šlape se a kroučí řídítky. Při jízdě na bicyklu však musíme navíc držet rovnováhu do stran. Jízda na kole není těžká, ale není to samozřejmost. Je to dovednost, kterou je si třeba osvojit*“ (Klimeš, 2008: 6). Dle mého názoru je to právě kulturní vzorec pro vytváření příbuzenských vazeb, díky kterému se musíme sociálnímu rodičovství naučit. A právě toto téma ve všech příručkách pro osvojitele či pěstouny postrádám.

2.3 Rodina v současné společnosti

Osvojení je v některých případech jedinou možností, jak dosáhnout touhy po rodině. Proto se ve své práci musím nevyhnutelně věnovat i tomuto tématu. Mohlo by se zdát, že osvojení je záležitostí pouze nukleární rodiny, přesto se taková událost velmi těsně dotýká i rodiny rozšířené. Každý žadatel o NRP je při prvním sociálním šetření ve své domácnosti sociálním pracovníkem dotazován, zda se skutečností, že chce osvojit dítě, seznámil svoji rodinu (rodiče a sourozence) a jaký je jejich názor na tuto skutečnost. A v duchu představitele strukturálního funkcionalismu Talcotta Parsonse, který vidí význam rodiny jako základní instituce lidské socializace (Možný, 2008: 51 -55), se při sociálním šetření pracovník dotazuje i na veškeré detaily související s rodiči a sourozenci každého z manželského páru.⁸ Sociální pracovník se snaží odhalit vztahy v orientační rodině, způsob výchovy a celkovou atmosféru rodiny, tyto záznamy jsou pak konfrontovány s psychologickým vyšetřením, na základě těchto a ještě dalších skutečností⁹ je stanovena rodinná anamnéza žadatelů, které Krajský úřad doporučí jako vhodné žadatele o osvojení. Rodinné vztahy jsou tedy velmi důležité, největší důležitost je, ale samozřejmě přisuzována rodině nukleární neboť v dnešní individualizované společnosti je kontrola ze strany rodiny orientační spíše mizivá a pokusy o takovou kontrolu jsou vnímány negativně (srov. Dundová, Vohlídalová 2005).

Rodina ovšem stejně jako společnost podléhá sociálním změnám. Rodina v současné společnosti stojí na konceptu romantické lásky či spíše vzájemné náklonnosti. Ovšem tato představa se stala běžnou až v průběhu moderní doby, ve středověké Evropě bychom jen s obtížemi našli rodinu, která vznikla na základě vzájemné přitažlivosti, stejně jako v tradičních společnostech se zamilovanost také většinou s manželstvím nepojí (Giddens, 2005: 15). William J. Goode charakterizuje západní formu rodiny několika

---

⁸ Žadatelé o NRP musí být manželé nebo se může osvojitelem stát pouze jeden z partnerského páru

⁹ Tomuto tématu se budu podrobněji věnovat v kapitole, která se zabývá osvojením

základními rysy. A to relativním vyloučením širšího okruhu příbuzných z každodenních aktivit nukleární rodiny, bilateralitou v příbuzenských vztazích, vztahy k příbuzným nejsou definovány jako povinnosti či práva, což oslabuje kontrolu širším příbuzenstvem. Skutečnost, že rodina je v současné společnosti neolokální se projevuje především tím, že problémy, které se v matrilokálních či patrilokálních společnostech odehrávaly mezi nově příchozím a např. rodiči jsou nyní přeneseny na manželský pár. Rodina je založena na svobodné volbě, která se opírá o vzájemnou přitažlivost, proto je věk novomanželů spíše vyšší, neboť volba partnera vyžaduje určitý čas. Nutné je i ekonomické zajištění rodiny, mladá rodina se již nemůže plně spoléhat na své příbuzné. Základním předpokladem pro vznik rodiny je ovšem emocionální nikoli ekonomické pouto, proto je naše společnost také velmi tolerantní k rozvodovému řízení a chápe ho jako právo každého z manželů, který tak může uzavřít nový vztah. Velký důraz je kladen na rovnost mezi mužem a ženou v rodině (Možný, 2008: 57).

V posledních padesáti letech však dochází ke stále většímu posunu směrem k individualizaci společnosti. Ivo Možný uvádí, že padesátá a šedesátá léta byla věkem rodiny: „ *V západních zemích se šťastná rodinka usmívala ze všech reklam a zvala do konzumního ráje, u nás (v ČR) se do rodin stáhla populace sužovaná drsným klimatem despotického socialismu*“ (Možný, 2008: 67). Na konci 20. století a počátkem 21. století můžeme vnímat stále větší důraz na vzestup jednotlivce. Individualizace se začíná týkat všech osob tvořící společnost, každého člena rodiny a v neposlední řadě také dětí. Řada autorů hovoří o krizi rodiny, o destabilizaci společnosti ohrožené množstvím vnitřních i vnějších rizikových faktorů, které jsou daní za osobní svobodu jednotlivce (Beck, 2004: 26). Nukleární rodina je však také sama o sobě produktem individualizace, neboť vzniká na základech a požadavcích jednotlivců, kteří se chtějí osvobodit z předem definovaných pravidel a povinností jenž byly základním kamenem pro rodinu rozšířenou. Šťastná rodina garantuje štěstí každému ze svých členů, což mimo jiné vede také

k většímu podílu otců na výchově dětí a dokonce i odkládání rodičovství neboť žena má právo seberealizaci (Dudová, Vohlídalová, 2005).

Přes veškeré tyto skutečnosti zůstává velkou touhou manželů stát se rodičem, potřeba rodinného života, začlenění se mezi přátele, kteří mají děti, společně sdílet rodinné události, předávat někomu své zkušenosti, dítě určitým způsobem zajišťuje rodinnou soudržnost. Během svých rozhovorů jsem zaznamenala i strach ze samoty a z opuštěnosti ve stáří. Nejčastějším motivem je pak především potřeba předávání a sdílení rodičovské lásky. Pro některé manželské páry je pak adopce jedinou možností jak tyto své potřeby naplnit. Jedna úspěšná žadatelka a čerstvá maminka mi popisovala své pocity po prvních měsících se svým osvojeným synem.

„Je neuvěřitelný jak se můj svět změnil, na ulici mě oslovují lidé, kterých bych si dříve ani nevšimla a moji rodiče mi tak pomáhají, jsem teď v kontaktu s rodinou daleko více, je to divný, ale mám i více přátel. Můžu teď navštěvovat rodiny svých kamarádek a nepřipadám si tam tak podivně, protože oni všichni mají děti a já je neměla. A ten pocit, když k vám to dítě natahuje ruce....., já jsem tady pro něj..... a jsem pro něj ten nejdůležitější člověk na celém světě.“

(Olga matka pětíměsíčního Lukáše)

Zdeněk Matějček uvádí, že uspokojování základních psychických potřeb dospělého člověka se do značné míry děje právě soužitím s dětmi, samozřejmě existují i případy opačné, kdy existence dětí je rodičům nepříjemná (Matějček, 1999), bohužel ve své praxi se musím zabývat i těmito případy.

Stejně potřeby jako mají rodiče, mají samozřejmě i děti. Rodina je stále tím nejlepším místem pro jejich výchovu. Jedině rodinný život může plně uspokojit psychické potřeby dítěte a umožnit mu správný duševní vývoj. Díky intimnímu mezilidskému kontaktu si vytváří pozitivní, ale i negativní vazby vůči ostatním lidem (Matějček, 1994). Na rozdíl od výchovy ústavní, kde není čas a prostor

pro vytvoření intimního vztahu mezi dítětem a dospělým, neboť dospělý je zde vlastně pouze v zaměstnání, i když má příslušné vzdělání a je odborníkem, rodinné prostředí nahradit nedokáže. *„K rozhodujícím specifickým faktorům bezpečného vztahu mezi dítětem a dospělým patří množství času stráveného společně, vzájemná interakce, oční kontakt, fyzická blízkost, dotyk a další primární smyslové prožitky, zkušenosti jako například vůně, zvuk a chuť. V ústavní péči většinou tyto faktory chybí a ústavní péče je tak spojována s nepříznivými důsledky dlouhodobé, často neosobní péče“* (Ptáček, Kuželová 2011: 1).

3. ADOPCE – OSVOJENÍ

Již v úvodu této práce jsem se pokusila nastínit základní princip adopce, a to ten, že biologická vazba mezi rodiči a jejich dětmi je nahrazena vazbou kulturní založenou na právním podkladě. V této části bych ráda prezentovala systém náhradní rodinné výchovy v ČR, přičemž hlavní důraz kladu samozřejmě na osvojení. Za nezbytné však považuji i stručné odlišení osvojení od pěstounské péče. Systém adopcí se pokusím nastínit jednak z pohledu žadatele, ale i dítěte, které má být osvojeno. V textu používám libovolně pojem osvojení i adopce, neboť tyto pojmy považuji za totožné.

3.1 Teoretický rámec osvojení

Úmluva o právech dítěte definuje zájem dítěte, který musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí (Holub, Nová, 1998). Tímto zájmem je především vyrůstat v harmonickém a podnětném prostředí své rodiny, neboť každé dítě má právo znát své rodiče (pokud je to možné) a právo na jejich péči (Holub, Nová, 1998). Pokud však rodina nemůže zajistit výchovu dítěte nebo pobyt v této rodině je pro dítě nebezpečný či jinak nevhodný (např. ohrožuje zdraví a výchovu dítěte) je třeba zajistit výchovu náhradní¹⁰. Tato náhradní výchova se rozděluje na ústavní péči a náhradní rodinnou péči. Výše jsem již uváděla, že ústavní péče nemůže dosahovat kvalit péče rodinné, bohužel v ČR téměř každé dítě přicházející do náhradní rodinné péče má zkušenost s péčí ústavní, byť to může být v případě osvojení jen několikaměsíční záležitost. Dle § 46 odst. 2 Sb., zákona o rodině, je soud povinen před nařízením ústavní výchovy zkoumat, zda nelze výchovu dítěte zajistit náhradní rodinou péčí. Bohužel ve většině případů, které jsem mohla během svého již téměř tříletého působení na sociálním odboru sledovat, je nejčastější ten, že pokud dítě nenalezne útočiště u někoho z příbuzných je mu

---

¹⁰ O nařízení ústavní výchovy rozhoduje příslušný Okresní soud dle § 46 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., O rodině.

ústavní výchova nařízena. V ČR je velmi málo zájemců o pěstounskou péči na dobu přechodnou.¹¹

Náhradní rodinnou péči rozdělujeme do několika typů:

1. osvojení (prosté a nezrušitelné)
2. pěstounská péče
3. pěstounská péče na dobu přechodnou
4. poručenství
5. svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče (MPSV, 2009)

Osvojení, nebo-li adopce (prosté i nezrušitelné) je tedy forma NRP, kdy mezi osvojencem a osvojitelem vznikají příbuzenské vazby, které jsou z právního hlediska totožné jako vazby v rodině biologické, stejné vazby vznikají mezi osvojencem a širší rodinou osvojitele. Jako společné dítě mohou osvojence osvojit jen manželé (Holub, Nová, 1998). Pro některé nesezdané páry, kterých je v poslední době většina, je to velmi zajímavé překvapení a odcházejí ze sociálního odboru s plány na rychlou svatbu. Osvojiteli se mohou stát pouze fyzické osoby, které zaručují způsobem svého života, že osvojení bude ku prospěchu dítěte i společnosti (Holub, Nová, 1998). Osvojit lze pouze dítě, které je tzv. právně volné. Což znamená, že jeho rodiče dali souhlas s osvojením, tento souhlas však mohou rodiče dát nejdříve za šest týdnů po narození dítěte. Jedná se o tzv. ochranu lhůtu, kdy si rodič může své jednání rozmyslet a dítě si převzít do vlastní péče. Souhlas s osvojením lze rovněž odvolat, a to až do doby, kdy nabude právní moci rozhodnutí sociálního odboru o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů (tzv. předadopční péče)¹². Souhlas rodičů s osvojením není potřeba pokud rodiče neprojevovali o dítě opravdový zájem, což znamená, že dítě po dobu šesti

---

¹¹ Dobrým příkladem však mohou být manželé Hláškoví, kteří si do pěstounské péče na dobu přechodnou dokonce žádají novorozence, kteří jsou určeni k osvojení, tak aby nepoznali péči kojeneckého ústavu.

¹² Před rozhodnutím soudu o osvojení, je dítě umístěno v rodině budoucích osvojitelů na základě rozhodnutí soc. odboru, jedná se o tzv. předadopční péči

měsíců nenavštěvovali, nekontaktovali, neplnili svoji vyživovací povinnost nebo neprojevovali snahu o upravení svých poměrů. A dále pokud o dítě neprojevili žádný zájem nejméně po dobu dvou měsíců od jeho narození a nebránila jim v tomto konání žádná závažná překážka (Bubleová et al., 2010). Jedná se tedy z hlediska malého dítěte o poměrně dlouhou dobu než se dostane do bezpečné náruče milujícího rodiče. Situace je ještě komplikovanější, pokud je rodič omezen či zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je na neznámém místě.

Náš právní systém rozlišuje dva druhy osvojení, a to osvojení prosté (neboli zrušitelné) a osvojení nezrušitelné. Osvojení prosté se uplatňuje u dětí do jednoho roku a osvojitelé se nezapisují do matriky jako rodiče. Když dítě dosáhne jednoho roku, osvojitelé si většinou podávají návrh a soudním rozhodnutím je prosté osvojení změněno na nezrušitelné. Osvojení prosté tedy může být změněno v osvojení nezrušitelné, nikoliv však naopak. Při osvojení prostém se rovněž mění příjmení osvojence na příjmení osvojitele, při osvojení nezrušitelném vysloví soud navíc ještě, že osvojitelé budou zapsáni v matrice místo biologických rodičů (Holub, Nová, 1998). Dítě tedy získává naprosto novou identitu, která se nyní pojí s jeho novou sociální rodinou. Pokud je dítě ještě velmi nízkého věku, mohou rodiče rovněž požádat soud o změnu křestního jména. Respondenta, se kterou jsem v pravidelném kontaktu, byla o změně jména přesvědčená, po několikátýdenním pobytu dítěte v nové domácnosti, jsem jí navštívila.

„ Já už to vlastně vůbec nechci, nejdřív jsem si nemohla na to jméno zvyknout, tak sem jí říkala různě, šmudlo, opičko, broučku a tak, no pak sme jí jednou úplně náhodou řekli Týnko. A pak se nám to tak začalo líbit a ona na to tak pěkně reaguje. A vlastně jsme to sami vymysleli, protože je to kousek z toho Martina, jako Tina, takže jí nemusíme měnit vůbec nic.“

(Martina, matka devítiměsíční Týnky)

Další respondentka se rozhodla pro změnu, neboť postupně osvojila sourozence, kteří měli křestní jména Samanta a Diego a ona ani její manžel a vlastně ani okolí by se nedokázali s těmito jmény ztotožnit. V jiném případě rodiče přistoupili ke změně, neboť si velmi přáli, aby jejich dítě mělo křestní jméno po otci a uváděli, že přijetí nového jména je pro ně velmi důležité, chtěli svému dítěti dát jméno. Ostatní respondenti (celkem sedm rodin) svým dětem jména neměnili. Ale uváděli potřebu dát dítěti alespoň nějakou přezdívku.

Dítě, které je vhodné k osvojení, může být tedy umístěno v kojeneckém ústavu nebo v jiném zdravotnickém zařízení, dále v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (Klokánky) či v pěstounské péči na dobu přechodnou nebo v pěstounské péči. V současné době se velmi hovoří o institutu profesionálních pěstounů, kteří by měli převzít právě úlohu ústavních zařízení. Děti vhodné k osvojení krajský úřad zařazuje do své evidence, pro účely zprostředkování NRP. Podobný postup se uplatňuje i při vyhledávání vhodných žadatelů. Žadatel o NRP si nejprve podá žádost u sociálního odboru, obce s rozšířenou působností, v této žádosti uvádí své vzdělání, rodinné poměry, prohlášení o majetkové situaci (potvrzení o výši příjmu), prohlášení o trestní bezúhonnosti apod.¹³ V žádosti se rovněž vyplňují požadavky, které má žadatel vůči osvojenci, mimo jiné ochota přijmout dítě jiného etnika či dítě se zdravotním postižením či omezením. Po tomto prvním kontaktu následuje sociální šetření v domácnosti žadatelů (viz výše) a odborné psychologické posouzení, které je součástí pohovoru na příslušném krajském úřadě. Žadatelé, kteří úspěšně zvládli tyto kroky, jsou zařazeni do evidence žadatelů vhodných ke zprostředkování NRP, evidenci vede krajský úřad. Součástí odborného posouzení je také zhodnocení přípravy k přijetí dítěte, které organizuje opět krajský úřad a kde se budoucí osvojitelé seznamují s problematikou NRP. Úspěšnost osvojení je samozřejmě závislá na správné volbě vhodného osvojitele. Zde je třeba připomenout, že vždy se

---

¹³ Viz příloha č. 1

vybírání pro konkrétní dítě vhodná rodina, ne naopak. To znamená, že je třeba vybírat z co nejširšího okruhu vhodných osob a plně respektovat poznatky a zjištění o všech potřebách dítěte (MPSV, 2009).

Pokud jsou nalezeni pro dítě vhodní osvojitelé, mohou se s dítětem seznámit. Než je dítě svěřeno do předadopční péče, budoucí rodiče jej ještě několikrát navštíví v ústavním zařízení. Budoucí osvojitelé mohou samozřejmě i nabízené dítě odmítnout. S touto situací ale nemám žádné zkušenosti a dokonce ani služebně starší kolegyně podobnou situaci nezažily.

Na závěr této kapitoly bych ráda upřesnila rozdíl mezi rodičovstvím na základě adopce a pěstounstvím. Toto rozlišení považuji pro potřeby své práce za velmi užitečné, neboť v různých mediích, ale i v obecných názorech veřejnosti častokrát dochází ke směšování těchto dvou druhů NRP, přičemž každá z těchto péčí stojí na úplně odlišných základech. Rozdíl mezi pěstounstvím a osvojením je vlastně velmi prostý, pěstouni nejsou rodiče, dítě si ponechává svoji identitu, biologičtí rodiče mají celou řadu povinností vůči svému dítěti, např. platbu výživného, dále dávají např. souhlas s provedením lékařských zákroků, či vystavení dokladů apod. Do pěstounské péče může být umístěno i dítě, které je se svými rodiči v kontaktu a rodiče ho mohou navštěvovat, je povinností pěstouna umožnit dítěti styk s jeho rodičem, což je v některých případech i problematické, neboť se může jednat o potencionálně nebezpečné osoby. Motivací k pěstounství je především potřeba pomáhat dětem, pěstouni ve většině případů mají vlastní děti a přijetím dítěte do pěstounské péče si svoji rodinu rozšiřují, pěstounství je státem podporovaný institut, tzn. pěstouni jsou státem finančně motivováni (odměna pěstouna) a pobírají dávky na pokrytí potřeby dítěte. Pěstoun, pokud nezvládne výchovu dítěte, může ho do ústavní péče navrátit. Velké procento pěstounů jsou lidé věřící (srov. Matějček 1999). Osvojení je od pěstounské péče tedy zcela odlišné, jedná se o úplně jinou formu náhradní rodinné výchovy a rovněž motivace k adopci bývá méně altruistická, je zaměřena spíše na

vyřešení si vlastní rodinné situace. Nejčastějším důvodem pro osvojení je v drtivé většině bezdětnost, či nemožnost zplodit další potomky (Matějček 1999, Vránová, 2012). Žadatelé, kteří se rozhodli pro osvojení v roce 2010 – 2011 na území ORP Horažďovice uváděli, že by nedokázali žít s představou, že by museli své dítě podporovat při kontaktu s biologickou rodinou a možnost, že by se dítě do této rodiny navrátilo, označili jako velmi zdrcující. Přestože i v pěstounských rodinách dítě zpravidla oslovuje své pěstouny jako rodiče tzn. „mami a tati“ jeho rodiči nejsou a vztah mezi pěstouny a jejich dětmi není tedy příbuzenský, i když je samozřejmě založen na silném emocionálním poutu. Dalším podstatným rozdílem je očekávání rodičů vůči dětem, pěstouni většinou nemají velké požadavky, zatímco adoptivní rodiče chtějí, aby dítě např. dosáhlo co nejvyššího vzdělání, věnují dítěti více svého času a péče a většinou osvojují nanejvýš dvě děti.

3.2 Specifika osvojení u romských dětí

Adopci romských dětí, které byly osvojeny neromskými rodiči, můžeme označit například jako osvojení dítěte jiného etnika či transrasovou nebo transkulturní adopci (Šanderová, 2011). Romských dětí, které jsou vhodné k adopci na území ČR, se ale v poměrně velké míře týká i adopce mezinárodní, neboť se pro ně zde velmi obtížně nachází dostatek zájemců. Ochota přijmout romské dítě je velmi nízká. V případě mezinárodní adopce je třeba souhlas úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně. Tento úřad svěří průměrně do předadopční péče v zahraničí dvacet až třicet dětí ročně, jedná se především o děti romského původu (UMPOD, 2012). Na území ORP Horažďovice byly v letech 2008 -2012 osvojeny do zahraničí dvě romské děti.

Až do první poloviny 20. století se obecně věřilo, že mezi lidmi jsou rozhodující „rasové“ rozdíly, které jsou odpovědné za kulturní odlišnosti. Pozdější výzkumy však prokázaly, že 99,8% genů mají lidé společných a ze zbývajících 0,2% se 85% vyskytuje u každé etnické skupiny. Velká část těchto rozdílů přitom vůbec nesouvisí s tělesným vzhledem, ale např. s nepřítomností určitých enzymů jako je třeba laktáza (Eriksen, 2008:59). I v příručkách pro osvojitele a pěstouny se běžně uvádí, že obava z tzv. „romských genů“ není na místě. *„Máte-li obavu z tzv. „romských genů“, pak mám pro vás dobrou zprávu. Výzkumy dokazují, že genetický rozdíl mezi mužem a ženou, například mezi vámi a vaším manželem, je mnohonásobně vyšší, než mezi dvěma jedinci téhož pohlaví libovolných ras“* (Vančáková, 2008). Proč se tedy zde musíme bavit o rozdílech ve výchově romských dětí v NRP? Výchova dítěte odlišného etnika má svá specifika ne proto, že dítě je odlišné, ale proto, že je odlišně vnímáno svým okolím. Romské dítě, které nikdy nepřišlo do styku s romskou kulturou, tudíž nemůže být Romem, neboť kultura je negenetického charakteru, osvojuje se výchovou a je naučená, ale díky svému tělesnému vzhledu „antropologickému typu“, Romem je (Jakoubek, 2004:74). Jedná se tedy o situaci, kdy jsou antropologické znaky, jako je tmavší pleť, či vlasy a oči počítány do etnické odlišnosti (Jakoubek, 2004:72). Pro romské děti vychovávané neromskými rodiči se v praxi velice často užívá metafora kokosového ořechu, který je tmavý zvenku, ale bílý uvnitř. Při výchově romského dítěte v NRP hraje velmi důležitou roli několik faktorů, které na dítě působí během jeho dospívání a které nakonec mohou být naprosto klíčové v jeho životní dráze. Tyto faktory jsem vybrala po prostudování odborné literatury, ale vycházela jsem i z rozhovorů s respondenty, jsou to: utváření osobní identity v kontextu vnímání vlastní tělesné odlišnosti, sociální deprivace dětí v ústavní péči, vliv stigmatizace a labellingu.

3.2.1 Identita a vnímání tělesné odlišnosti

„ Víte já se necítím dobře nikde, maminka mě nechce, já vím za to si můžu sama, piju, ale když jsem poprvé nastoupila do práce, tak mě tam vzali jenom kvůli mámě, pro ně jsem byla cikánka, kdybych tam přišla sama, tak mě nevezmou, nebyla jsem jejich. No a cikáni mě mlátili a smáli se mi, že divně mluvím, divně se chovám. Teď když piju tak je mi dobře, mám kamarády a jim je jedno jestli jsem černá nebo bílá.“
(Zlata 41 let, osvojená v kojeneckém věku).

Osobní identita to je odpověď na otázku, kdo jsem, kam patřím a také odkud přicházím (Klimeš, 2008:7). Již výše jsem zmiňovala, že dítěti právě z tohoto důvodu nelze zatajovat jeho původ, neboť identita, kterou si vybuďovalo by se mohla zhroutit. Dítě v NRP je velmi často zmítáno silnými pochybami, neboť jeho role nejsou jasně dané, takové děti pak nevědí kým jsou, jestli jsou normální, opravdické, či jsou (Klimeš, 2008: 7). Situace je o poznání složitější v případě romských dětí, které již od útlého věku vědí, že se od svých rodičů odlišují. Psycholog Jeroným Klimeš důrazně varuje rodiče před dvojitou identitou jejich dítěte, tento druh identity se vyskytuje zejména u romských dětí v NRP. Jeho projevem je především to, že pokud dítě cítí neúspěch, považuje se za Roma: *„nevzali mě, protože jsem Rom.“* Dítě dobře ví, že je Rom, ale toto je pro něj nepřijatelná identita, chce se ztotožnit se svým okolím s rodiči, proto se snaží samo sebe přesvědčit, že je „bílý“. Samozřejmě občas přicházejí krize a tato obrana se hroutí, např. při setkání s nepřátelským člověkem, dítě pak cítí vztek a nenávisť vůči této potlačované identitě (Klimeš, 2008:9). Zde si ovšem nemohu neodpustit poznámku, že to co činí takové dítě Romem, je jeho antropologický typ, jeho tělesné rysy. Jeho romství je tedy pouze potřebou společnosti, která v duchu primordialistické teorie etnicity kategorizuje skupiny občanů, aby mohla srozumitelně očekávat jejich chování. *„Musíte přece počítat s tím, že Rom krade, proč jste tak překvapení?“* (Boučková, 2008: 268). Dle Jeronýma Klimeše je cílem výchovy v NRP identita smíšená, kdy si dítě plně uvědomuje

své romství, ale má všechny zvyky a návyky majoritní společnosti. Chybné je pokud si dítě klade otázku zda je Romem či nikoliv. Rodiče by rovněž měli být dítěti nápomocni a stýkat se např. s nějakou romskou rodinou, která pomůže dítěti vytvořit si pozitivní obraz Romů (Klimeš, 2008:10).

Tyto problémy s hledáním vlastní identity nastupují typicky kolem puberty, rodiče a jejich okolí si někdy tyto problémy neumějí vysvětlit. Nyní přicházejí ke slovu ony pověstné výklady o volání rodu, o genech a síle krve. Dítě ovšem není zcela přijato ani romskou společností nebo původní rodinou, přestože typicky v sociálně slabých rodinách je tolerance k nově příchozím většinou lepší. „ *Ztráta identity či její oslabení jsou podobné jako separační reakce nebo jako pocity, které máme, když se ztratíme v neznámém městě či zabloudíme. Jen člověk není schopen říci, komu se ztratil, nebo kam chce jít.*“ (Klimeš, 2008: 11) Dále jsou to pocity jako prázdnota, neexistence, stavy úzkosti, pocity zbytečnosti až závažné stavy jako je hypervigilance¹⁴ či kompulzivní sociabilita¹⁵ nebo deprese (Klimeš, 2008: 15). K uvolnění těchto stavů začínají fungovat obranné reakce, které jsou častokrát velmi negativní, jako v případě mé klientky, která je již dvacet let závislá na alkoholu.

„Ona mi pořád říká jak sem jí ublížila, že není ani ryba ani rak, že mě nesnáší, že je to moje vina. Do osmnácti chodila na gymnázium a měla vyznamenání, pak začala pít, nejdřív s cikánama na nádraží, pak se začala tahat s těma dědkama, a teď je úplně na ulici se spodinou.....(pláče).“

(matka Zlaty, nyní v důchodovém věku)

3.2.2 Sociální deprivace dětí v ústavní péči

Sociální deprivaci dětí v ústavní péči jsem se věnovala již výše, nyní pouze zopakuji, že sebelepší ústav nemůže nahradit péči rodinnou, v současné době se tomuto problému věnují také naši zákonodárci, kteří se

---

¹⁴ zvýšená bdělost

¹⁵ neschopnost být sám

snaží stávající systém ústavní péče nahradit profesionální pěstounskou péčí. Tento nový systém má však ještě mnoho otázek a také řadu odpůrců, především z řad zaměstnanců ústavů, ale i odborníků, kteří kritizují zatím nepřiliš průhledný způsob kontroly v těchto nově vzniklých institucích (Vránová, 2012). V současné době (od 1.6. 2006) zná náš právní systém pěstounskou péči na dobu přechodnou. Do této pěstounské péče může být umístěno také dítě v době, než jeho biologičtí rodiče dají souhlas s osvojením, tzn. doba po propuštění z porodnice po šest týdnů a k tomu doba než jsou nalezeni vhodní osvojitelé, takové dítě pak není umístěno v kojeneckém ústavu. Bohužel těchto pěstounů je v ČR minimum (Vránová, 2012). Jeroným Klimeš v souvislosti s ústavní péčí hovoří přímo o „zmrzačení dětí ústavním prostředím.“ K této problematice dále uvádí, že to co dítě nestihne v kritickém období již nikdy nedožene. Projevem sociální deprivace může být např. opožděný vývoj řeči, absence trvalého citového objektu¹⁶, přílišná promiskuita v dospělosti, agresivní chování, kompulsivní sociabilita či separační úzkost a dále velmi často se vyskytující neschopnost vydržet v klidu a rozvoj ADHD¹⁷, které je v tomto případě projevem právě rané citové deprivace a ne lehké mozkové encefalitidy (Klimeš, 2012) Autor dále velmi výstižně popisuje, že všechny tyto projevy jsou často nesprávně dávány do souvislosti s genetikou, v případě romských dětí pak velmi nešťastně s vlastnostmi této etnické menšiny.

Na tomto místě je však třeba ještě uvést, že život dítěte nezačíná porodem, dítě s matkou začíná komunikovat již před svým narozením, pozná matčin hlas, svými pohyby dává matce zprávu o své existenci, ví, když je matka rozrušená, když není v dobré psychické kondici. Prostřednictvím neuroendokrinního systému mu jsou přenášeny různé podněty, lze tedy předpokládat, že dítě společně s matkou může některé její psychické stavy

---

¹⁶ Autor tímto termínem rozumí situaci, kdy se člověk nesmyslně fixuje na přítomnou osobu a když tato osoba není na blízku, přestává pro dotyčného existovat, a to i v případě, že se jedná o jeho matku.

¹⁷ ADHD - Attention Deficit Hyperactivity Disorder neboli hyperkinetická porucha projevuje se poruchou pozornosti, neschopností setrvat v klidu, často se přidružují specifické poruchy učení.

také prožívat (Matějček 1999). Existují názory, že děti, které po narození putují do kojeneckých ústavů, mají již z tohoto období určitou psychickou deprivaci, nesou si ji z tohoto období (Matějček 1999). Je třeba ještě podotknout, že těhotenství bývají ve velké míře nechtěná a neplánovaná a budoucí rodičky si většinou příliš nelámou hlavu se zdravým životním stylem, některé jsou závislé na návykových látkách a děti se tak již narodí závislé či jinak nemocné. Děti, které jsou vychovány v NRP, jsou tedy děti s minulostí, která bývá velmi dramatická.

3.2.3 Stigmatizace adopce a teorie labellingu

Adopce je vnímána jako do značné míry stigmatizující, jednak z důvodu chybějících biologických vazeb a tělesné podobnosti mezi rodiči a dětmi (Šanderová 2010: 37). Osvojené děti žijí v rodinách bez podoby, což může být velmi frustrující např. při setkání s širší rodinou. Několikrát jsem mohla pozorovat, že při takových setkáních zejména starší ženy začnou hodnotit, komu se, které dítě podobá a při této své zálibě jsou schopné jít hluboko do minulosti rodiny. Takové dítě, které není nikomu podobné, se může cítit jako odlišné. Jeden žadatel o NRP uváděl, že si nikdy nebyl s rodiči podoben a dokonce ani s nikým s rodiny, pouze jedna vzdálenější teta měla podobný typ pigmentu a tmavé vlasy.

„Já sem byl úplně jinej, jenom Hanka měla takový tmavý vlasy a oči a všichni pořád říkali, že my sme cikáni a děsně se tomu směli. Nó..... teď se nevidáme,..... já k nim měl vždycky daleko a oni ke mně taky. Takže nám to bylo jedno, jestli to dítě bude tmavý nebo světlý a oni nám pak přivedli Fildu a von vypadá úplně stejně jako dcera mojí ženy, když byla malá a bylo fakt vidět jak je manželka z toho nadšená, je to tak prostě jednodušší.“

(Michal, otec čtyřletého Filipa, manželka má vlastní osmnáctiletou dceru)

Podobně jako další respondentka na toto téma uvedla. *„Ale já si s našima nejsem podobná, oni jsou tmavovlasí a já jsem zrzavá a taková bílá po dědovi, mě vlastně vůbec nebude vadit, že mi to dítě podobný nebude, to je přece blbost.“*

(Darina, žadatelka o NRP)

Přestože si myslíme, že na fyzické podobě nezáleží v době, kdy máme osvojené dítě romského původu, se může vše změnit. *„Bylo to zvláštní potkala jsem kamarádku, když sme byli na procházce, no když se mi podívala do kočárku, tak se fakt zarazila a najednou bylo ticho....No a pak to začalo ty otázky, jestli se toho nebojím a že četla tu knížku od Boučkovy, co jim ty děti provedly....., nebyla jsem na to připravená a přitom jsem si vždycky myslela, že jo, že to zvládnou, že mě nikdo nedostane a teď sem tam stála a krčila ramena, najednou jsem už nechtěla nikomu nic vysvětlovat pořád dokola.“*

(Pavla, maminka dvouletého Daniela)

Další maminka nyní již šestileté holčičky popisuje situaci, když žila se svojí dcerkou v Praze a chodily na dětské hřiště. Manžel Marie je cizinec ze SRN, nyní žijí společně ve Frankfurtu.

„Já když jsem viděla, že ty ostatní maniny jenom z dálky tu naši zahlídly a prostě na to hřiště nešly..... nebo když přišly tak si začali kontrolovat svoje věci, já totiž normálně chodím v teplákách, když to jde, tak chci mít pohodlí, no nejhorší byly ty kecy, některý lidi se zeptají přímo, to je asi lepší. No Martička je fakt hodně tmavá, a ty ženský už v životě neuvidím, tak jsem jim řekla, že manžel je diplomat z Ománu, ty pěkně otočily (smích), no pak jsem se trochu bála, aby třeba manžel nezavolal nebo nepřišel, to by viděly, že je to germán jak poleno. Teď žijeme ve Frankfurtu a nic takovýho už neřeším, sem jezdíme jenom za našima, ale za rok by měl dostat manžel práci v Srbsku, tak to se taky trochu bojím.“

(Marie matka šestileté Marty)

To, co stigmatizuje adopci, není ale pouze odlišný tělesný vzhled a pocit okolí, že cizí rodiče nemohou dát dítěti tolik lásky jako ty vlastní (Šanderová 2011:37), ale především to, že společnost od těchto dětí očekává stejné chování jako měli jejich rodiče. Jsme tedy opět u konceptu biologických vazeb. Adoptivní rodiče se častokrát od tohoto stigmatu snaží své děti uchránit, především tím, že skutečnost o adopci tají nebo spíše zbytečně nezveřejňují před širším okolím, jako jsou například ostatní rodiče ve školce, prodavačka v sousedství apod. V případě romských dětí je takové chování ovšem téměř nemožné, jediný roztomilý příklad jsem zaznamenala u paní Marie.

Romské děti v NRP musí ovšem čelit také stigmatizovanému postavení odlišného etnika mezi majoritou. Dle Ervinga Goffmana se jedná o stigma kmenové či stigma rasy, národa a náboženství, které se projevuje tím, že osoba, která mohla být ve společenském styku přijata, je nositelem rysu, který způsobil, že ti, kdož se s ním setkají, se odvrátí, aniž by poznali jiné jeho vlastnosti (Goffman, 2003: 13). Vezmu-li v potaz koncept zrcadlového já Charlese Hortona Cooleyho, jež nám říká, že člověk si buduje své já, především v interakci s významnými druhými jako je rodina, ale i vrstevníci nebo učitelé (Keller, 2006: 76) musí se takové negativní přijímání této osoby určitým způsobem projevit i na chování takového jedince.

Marek Jakoubek k tomu tématu uvádí, že pro „nepřizpůsobivé“ chování dětí v ústavních zařízeních či v NRP a nebo pro projevy „volání krve či rodu“ může být vysvětlením tzv. etiketizační teorie (labelling theory) či Mertonův koncept sebenaplňujícího se proroctví neboli Thomasův teorém. Pokud někdo bude za „cikána“ označen a bude s ním tak nakládáno, romství mu bude přisouzeno, a když nositelé romské kultury takového člověka přijmou, stane se Romem sekundárně, resocializuje se, jedná se tedy o reakci na vnější označení, které nesouvisí s geny, krví či původem (Jakoubek, 2004: 80-82). Příkladem může být respondentka Žaneta, která byla osvojená v kojeneckém věku.

„Doma to bylo dobrý, ale do krámu nás máma samotný nepouštěla, bála se asi, že budeme krást, aby neměla ostudu.... Jenže oni by nám stejně prohledávali kapsy ty prodavačky, potom už jsme kradli....Proč? Pro zábavu, ty věci jsme pak rozdali ve škole, no a z toho byl taky malér (smích). Já chodila do zvláštní, tam jsme byli všichni cigáni.“

(Žaneta 30 let)

4. KVALITATIVNÍ OBSAHOVÁ ANALÝZA

V této práci budu používat k interpretaci literárního díla *Rok kohouta* autorky Terezy Boučkové kvalitativní obsahovou analýzu. Tato metoda je vhodná zejména proto, že zde bude prezentováno především jedno dílo, které je ovšem potřeba rozkrýt detailním způsobem. Kvalitativní obsahová analýza nebo také hermeneutická analýza vychází z literárně vědní textové interpretace a je vhodná k použití při menším počtu textů. Tento typ obsahové analýzy rozkrývá hlubší struktury textu a pokouší se porozumět či odkrýt představy autora o daném tématu (Sherer, 2004: 29). Jedná se o metodu, která je těsně spjatá s osobou, která ji provádí a proto je velmi subjektivní, dva různí autoři se tedy jen stěží mohou dobrat různých výsledků, což je ovšem nevýhoda téměř všech kvalitativních metod.

Hermeneutická tradice má své kořeny v německé filosofii, klade důraz především na propojování faktů a hodnot a hledá významu uvnitř díla. Tuto do jisté míry alternativní metodu je vhodné použít pokud máme k dispozici dílo zásadního významu, tato metoda se zaměřuje na jediný text a není tedy všeobecně použitelná (Kronic 1997: 59-60). Dílo *Rok kohouta* můžeme za takové bez pochyby považovat, neohodnotím zde samozřejmě literární úroveň tohoto díla, ale signifikanci, účinek tohoto textu na čtenáře, který byl v době vydání této knihy v roce 2008 obrovský, a jeho dozvuky můžeme stále ještě pozorovat. Proces Interpretace vychází z podoby kruhu, tímto je vyjádřeno, že částem můžeme porozumět pouze ve vztahu k celku, ale celek pochopíme jen ve vztahu k částem (Kronic, 1997: 62) Nejprve je tedy nutné přečíst celý text, porozumět mu a určit jeho problematiku a až poté interpretovat jeho části. Základem analýzy je samozřejmě vymezení teoretického rámce, pomocí kterého zvolíme způsob kódování kvalitativních dat a vytvoření analytických kategorií díky kterým dospějeme k smysluplnému závěru (Strauss, Corbin, 1999).

4.1 „*Rok kohouta*“ - základní problematika

Knihka *Rok kohouta* je autobiografickým deníkem autorky Terezy Boučkové. Toto dílo prostupují tři hlavní témata, která se v textu volně prolínají, je to především neuspokojivý současný rodinný život, profesionální kariéra spisovatelky zápasící s tvůrčí krizí a minulost, ve které se skrývá nevyřešený vztah s otcem a nedocenění spisovatelčina talentu a schopností, a to díky postihům za komunistického režimu. Celou knihou se nese obrovská tíseň z autorčiny deprese, která pramení jednak z velmi těžké situace v domácnosti, ale i s nepochopením ze strany společnosti, či skutečnosti spojené s menopauzou nebo se zdravotním a psychickým stavem autorky, jedná se o velmi neradostné čtení, téměř bez pozitivního záblesku.

Nezávažnějším tématem nebo spíše tématem, které se pro tuto knihu stalo určujícím, je sociální rodičovství v autorčině případě osvojení. Na první pohled by se mohlo zdát, že veškeré potíže, kterými autorka v této knize prochází, jsou spojené právě se dvěma nevydařenými adopcemi. Takové vysvětlení by bylo podle mého názoru velmi prvoplánové, dílo není především o adoptcích. Úseky, kde autorka píše o své touze režimovat vlastní film či o manželské krizi a platonické lásce ke staršímu muži jsou delší a frekventovanější, než části věnované synům. Skutečnosti spojené s adoptcí jsou součástí spisovatelčina života, stejně jako cokoli jiného, jsou prostě jednou z částí celku této ženy. Situace okolo nevydařených adoptcí Terezy Boučkové zvedla vlnu ohlasů, adoptce romských dětí se stala najednou velkým společenským tématem a dokonce rozdělila veřejnost na dva tábory.

Co je na této knize tak zásadního, že dokázala rozpoutat společenskou debatu? Myslím si, že právě ten fakt, jak autorka popisuje city a potažmo příbuzenské vazby k osvojeným dětem a dále situace, že se jedná o děti romského původu a jejich chování tedy ilustruje onu „nepřizpůsobivost“ této

menšiny. Obě dvě témata byla na „veřejnosti“¹⁸ spíše tabu, přestože v „kuloárech“ byla vždy hojně diskutována. A nyní tu byla žena, která veřejně vystoupila a dokonce vše podložila osobní zkušeností, otevřel se prostor pro veřejnou diskuzi.

4.2 Analytické kategorie

Před vytvořením analytických kategorií je nejprve potřeba popsat stručný kontext tohoto díla. Autorka, v minulosti trpící neplodností, osvojila společně se svým manželem dva chlapce romského původu, věk těchto chlapců se v době jejich osvojení pohyboval kolem jednoho roku. Po kratším čase se manželům podařilo zplodit vlastního potomka a na vlastní kůži tak zažili sociální i biologické rodičovství (Boučková 2008). Děti se snažili vychovávat jak nejlépe uměli, „*dlouho za ně bojovali*“ (Boučková, 2008: 56), přesto v době dospívání se od nich tyto děti odvrátily a šly vlastní cestou. Tato cesta se ovšem neobešla bez konfliktů se společností, krádežemi doma, problémy se záškoláctvím, pobyty ve výchovných zařízeních a útoky z těchto zařízení, nejdramatičtější ovšem byla agrese vůči rodičům. Na konci této knihy zůstávají rodiče doma sami pouze se synem, který se jim narodil (Boučková 2008).

Teoretickým rámcem této analýzy je západní koncept konsanguinity. Představa, že biologické a sociální (právní) vazby nejsou rovnocenné respektive, že sociální vazba nemůže dosahovat stejných kvalit jako vztah biologickém základě (Schneider 1968).

Pomocí tohoto teoretického vymezení a na základě přečtení celého textu jsem vytvořila tyto analytické kategorie:

---

¹⁸ myslím tím prostor, kde řečník nese za své výroky odpovědnost

1. Ambivalence mezi pokrevními příbuznými a příbuznými získanými sňatkem.
2. Sociální rodičovství = umělé rodičovství
3. Představa o zrušitelnosti sociálních vazeb
4. Geneticky podmíněná etnicita a osudovost biologických pout
5. Projevy citové deprivace
6. Tělesné prožívání mateřství

Ad.1) Afinita versus filiace.

Pro rozlišování jednotlivých příbuzných máme různé termíny, tyto termíny nám pomáhají odlišit, kdo je takzvaně „příbuzný“ a kdo je „vyženěný“ např. snacha, tchýně, švagr apod. (Schneider 1968). Dále jsou tu ještě příbuzenské termíny, které nám toto poznání neumožňují, to je např. strýc, teta, synovec, neteř, ale i babička, dědeček apod. Myslím si, že to jak jsou tyto vazby pro jednotlivce důležité se prokáže mimo jiné také přesným vymezením těchto příbuzných, to když aktér v řeči zdůrazňuje, zda je jedná o příbuzné např. ze strany manžela či manželky v situaci, kdy tato skutečnost není podstatná. V knize jsem zaznamenala právě tento jev, který mě zaujal, a domnívám se, že se nejednalo o pouhou pomůcku pro lepší srozumitelnost. Na níže uvedených příkladech bych chtěla také ilustrovat ambivalenci mezi sociálním a pokrevním příbuzenstvím.

„ Vpodvečer mělo být v rodičovském bytě rozloučení s Markovým tátou. Ale já myslela jenom na to, co mám nebo nemám dělat se scénářem.“(16)

Zde se nabízí otázka, jestli by autorka měla stejné pocity, kdyby se jednalo o pokrevního příbuzného. Zajímavé je pak označení tchána vzhledem k manželovi „Markův táta,“ autorka zde z nějakého důvodu nevymezuje manželovy rodiče vzhledem k sobě. Není to její smutek, nejsou to její příbuzní?

„Markovi rodiče bydleli v jednom bytě přes padesát let.“(30)

Opět vymezení vzhledem k manželovi.

„Ale sama stesk necítím. Padl na mě z tchánovi smrti jen nepříjemný, divný pocit z naší konečnosti.“(7)

Aktérka zde použila označení tchán, chce vyjádřit své pocity, ty jsou ovšem jiné než pocity jejího manžela, necítí smutek.

„Lukáše pozvala máma na týden na chalupu, aby dělal společnost synovi mé sestry....“ (18)

Opět vymezení vůči sobě, přestože v tomto případě by možná bylo obvyklejší vymezení příbuzných vůči synovi. Např. Lukáše pozvala babička, aby dělal společnost bratranci. Myslím si, že v kontextu knihy je úplně nedůležité, o kterého bratrance se jedná, ale pro autorku to má význam. Navíc se v knize téměř na začátku dozvídáme, že druzí prarodiče již nežijí. Lukáš je osvojený syn.

„Hledali ho dokonce u mého táty.“

Autorka použila termín „mého táty“, její otec se dětmi nestýká, není pro ně dědečkem, je to pouze „její otec,“ biologický otec, což zdůrazňuje právě v tom označení „mého.“ Manžel aktérky se s jejím otcem téměř nezná, je tedy opravdu jenom její.

„Už nemá na tomhle světě nikoho. Trochu má sestru (tak jinou než on sám). A pak má jen mě, nás tady doma. Mě a tři kluky. Ze tří spíš jen dva. Ze dvou nejspíš jednoho.“ (73)

Pokud zemřeli pokrevní příbuzní, tak nemám na světě nikoho? Sestru mám jenom trochu, to protože je příbuzná, ale nemáme moc dobré vztahy a ty ostatní příbuzné mám již pouze ve spojení s manželkou. „Ze tří spíš jen dva. Ze dvou nejspíš jednoho.“ Zde se mi nabízejí dva výklady. Manžel aktérky má dle jejího názoru pouze jednoho syna, to proto, že ostatní dva synové se

nechovají podle jejích představ a opustili rodinu. Nebo proto, že tito dva jsou osvojení a tudíž nejsou příbuzní a mají vlastně právo jít si svojí cestou (pokud jsou plnoletí) a již se k osvojitelům nevázat.

Ad 2.) Sociální rodičovství = umělé rodičovství

Tato kategorie představuje přesvědčení, že rodina vytvořená na základě osvojení není přirozená, že se jedná o umělé rodičovství, nepravé rodičovství. A jako taková se nemůže rovnat rodině biologické, osvojitelé nemohou vychovat „cizí“ děti, podle toho jak by sami chtěli. Ta správná a pravá rodina je biologická. Děti v NRP nejsou těmi „pravými dětmi“ svých rodičů. Nemůžeme tedy dát rovnítko mezi biologické a sociální rodičovství.

„Hledáš svoji pravou mámu.“ (38)

Zde má zásadní význam označení „pravou,“ co dělá z matky „pravou matku,“ skutečnost, že dítě porodí? Proč autorka použila toto označení? To právě rodičovství je biologické.

„Možná bys měl vědět, že máš někde vlastního bráchu, No, vlastního napůl, protože jeho otec je Rom. Tvůj ne.“ (38)

V tomto případě opět přesné vymezení příbuzenských vazeb dle biologických kritérií.

„.....nabízeli mi, abych ho přijala, nemohla jsem. Už jste byli doma tři, nezvládla bych mít čtvrtého kluka. Stejně jsem s tím bojovala a měla výčitky, že jsem si ho nevzala, když ho nikdo nechtěl. (Za čtrnáct dní jsem do kojeňáku volala, že bych to třeba zkusila, ale byl už v rodině.)“ (39)

Všeobecně uznávaná realita, že biologičtí sourozenci mají vyrůstat společně, a to přes skutečnost, že se vzájemně neznají. Autorka je o tom také

přesvědčená a přestože reálně ví, že by situaci nezvládla, stejně se pokusila jí realizovat.

„.....oba kluky, co ve filmu hráli opuštěné děti a byli opravdu vynikající a opravdu opuštění, přijal za své. Krásné. Jestli režisér svůj vlastní příběh vydrží, scénárista pozná v čem byl jeho filmový příběh falešný.“ (40)

Autorka popisuje film o přijetí opuštěných dětí od Bohdana Slámy, který skutečně osvojil dva chlapce. Přijetí dítěte a změnu jeho identity označuje za faleš.

„Uvědomila jsem si, že přestože jsou dny krátké a všechno mé úporné snažení o nějakou pracovní realizaci a o záchranu uměle vytvořené rodiny jsou stále beznadějně.“(124)

„Žili jsme tu jako rodina.“ (129)

„Víme, že je naše rodina nestandardní“ (176)

Zde autorka jasně interpretuje, že rodina vytvořená na základě sociálních vazeb není rodinou plnohodnotnou.

„To vědí zas jen adoptivní rodiče a pěstounští rodiče. A myslí si, že to vědí ti, co přijali do života děti svého nového partnera z předchozího manželství, ale je to omyl. Ti taky nevědí nic. Je to úplně jiné, ačkoliv i tam se musí vztah složitě a opatrně budovat.“(139)

„Uměle vybudovaný vztah lidí, kteří jsou z úplně jiných sociálních skupin, z odlišných emocí, ze zcela rozdílných inteligencí a genetických kódů...“(139)

Autorka zdůrazňuje nepřítomnost biologických vazeb a fakt, že osvojené dítě či dítě v pěstounské péči je do rodiny „dosazeno,“ zatímco dítě nového partnera je s tímto partnerem spojeno a partnera jsme si svobodně vybrali. Dále pak velmi zvláštní představa, že osvojené dítě je z jiné sociální skupiny.

Stejnou představu, že to pravé příbuzenské pouto se vytváří na základě genetických vazeb ilustruje toto, autorka vymýšlí název pro článek v novinách,

nelíbí se jí slovo „cizí děti“, chce ho nahradit slovem „přijaté děti“ (169), ale dále v knize používá výraz „děti od jinud.“ (231)

Ad 3.) Představa o zrušitelnosti sociálních vazeb

Na tomto místě bych ráda presentovala představu o zrušitelnosti sociálních vazeb. Sociální vazbu na rozdíl od té pokrevní chápe naše společnost jako zrušitelnou, a to především díky její právní podstatě. To co vzniklo na základě práva se může díky právu i zrušit. Tato představa se bohužel dostává i do oblasti sociálního rodičovství.

„Já to škrtám! Škrtám tohle mateřství. Končím. Dost. Opakovala jsem si celou cestu v tramvaji a v autě a od branky domů.“ (102)

„Matěj je stále nemocný, ležel v posteli. Netušil, že se ten den stal svým způsobem jedináčkem.“ (179)

Stane se svým způsobem jedináčkem člověk jehož pokrevní bratr se zrovna nevyvedl?

„On kluky za bratry měl! A nebylo v tom žádné jenom a žádné jako a žádné já jo a vy ne. Byli bráchové se vším všudy, než se to takhle zkazilo. Nechci, aby dopadl jako já, aby mu všechno dobré co jsme spolu za léta prožili, spolčko tohle peklo.“ (181)

V tomto případě si autorka zajímavě protiřečí a také přesně demonstruje svůj přístup ke zrušitelnosti sociálních vazeb. Uvádí, že její syn bratry měl, než se to takhle zkazilo. Myslím si, že bratra buď mám a nebo nemám, nemohu mít přece sourozence jen do té doby dokud jsem spokojená s jeho chováním.

„Ano, já bych osvojení a obzvlášť nezrušitelné – zrušila!“

„Já bych osvojení povolila pouze do plnoletosti osvojeného dítěte. Potom ať se všichni svobodně rozhodnou, děti i jejich rodiče, jestli v tom chtějí pokračovat. Anebo ať se jejich cesty rozejdou, bez následků. Pomínou-li bolest v duši.“
(241)

Přání o zrušení osvojení, je to přece sociální vazba, na právním základě, je tedy zvláštní, že není zrušitelná, že je z právního hlediska stejná jako vazba pokrevní. Jak se může čerstvě plnoletý člověk, který vyrostl v určité rodině „svobodně“ rozhodnout, jak může být takové rozhodnutí bez následků?

Ad 4.) Geneticky podmíněná etnicita a osudovost biologických pout

Lidový model o geneticky podmíněné etnicitě je doslova prorostlý naší společností. Pokud se někdo narodí jako Rom, jeho krev ho přitáhne zpět. Rom zůstane Romem, Čech Čechem, Japonec Japoncem. Tento model platí ale i v případě rodiny, děti jsou odrazem svých rodičů.

„Jsem Kohout a kohoutem zůstanu.“ (314)

Kohout příjmení otce a kohout jako znamení v čínském horoskopu.

„O čem by měla přemýšlet neromská rodina, která uvažuje o přijetí romského dítěte? Určitě o tom, že bude žít s dítětem, které pochází z jiného kmene. (Je to, jako kdyby si rodina kočky domácí vzala na vychování kotě pumy....Máma puma a táta puma by si s ní poradili, ale co si s odrůstající pumou počne kočička?) Malá puma bude možná potřebovat, aby se kočky občas chovaly jako opravdové šelmy a daly jí pevně najevo, že ji zvládnou. A kočky musí myslet na to, že až tohle přijaté mládě jednou vyroste, bude jiné než jejich vlastní děti a možná uteče ke svým bratrům a sestrám. Nemůže asi jinak a poučený náhradní rodič se tomu nebude divit. Ví, že dal romskému dítěti to,

co nutně potřebuje každé dítě, ale nemohl mu dát romství. A to může být ve skutečném životě zatroleně těžké.“ (247)

Autorka v tomto svém názoru prezentuje přesný opak toho, co jsem se snažila popsat v celé této práci. Svým přirovnáním z oblasti zvířecí říše vlastně řadí Romy k jinému druhu lidí. Výše jsem již uváděla, že romské děti vyrůstající v NRP potřebují romství především kvůli upevnění vlastní identity, aby dokázaly čelit např. negativním zkušenostem. Dále jsem uváděla jaké zkušenosti si rodiče přinášejí z přípravných kurzů, především to, že názory o volání krve můžeme odkázat do říše pověr. Ale právě díky těmto představám, které jsou společností silně prostoupeny je to ve skutečném životě zatroleně těžké.

Autorka samozřejmě pociťuje také jistou ambivalenci polemizuje sama se sebou, vždyť přece adoptovala romské chlapce, dříve tento názor nesdílela. Ale okolí a vlastně i širší rodina jsou o osudovosti romských genů přesvědčeni nebo chtějí pouze utěšit zlomené srdce?

„Přijela máma, že u nás bude přes Silvestra, protože v městě pořád bouchají rachejtle a petardy a fenka je z toho vyděšená. Když viděla, jak jsme z Lukáše zničení, řekla: Jiný to nebude. Prostě to má v sobě. Takový jsou Romové, musíte to brát, jak to je, musíte se s tím smířit.

Všichni přece ne! Všichni Romové takoví nejsou! Smířit se?“ (161)

Ad 5.) Projevy citové deprivace

Tereza Boučková má jako osvojitelka obrovskou zkušenost s projevy sociální deprivace u svých dětí. Zde pouze odkazuji na svoji kapitolu o sociální deprivaci dětí v ústavních zařízeních a níže uvedené ukázky ponechávám bez komentáře.

„Co s tou hromadou narušenejch dětí, z nichž vyrostou narušený lidi, protože jim v nejdůležitějším roce života chybí láska? Co s nimi? Víš to? Budeš si je brát k sobě a dvacet let vychovávat (a nevychováš!)?“ (94)

„Co s nechtěnými dětmi, narušenými k neschopnosti žít normálním, relativně slušným životem? V miminkách, od počátku nemilovaných, do ústavu odložených, se za první rok života vyvine citová vazba jen na flašku s mlékem. Na nic lidského“ (85)

„Nechtěná miminka jsou poprvé zrazená lhostejností matky už v jejím těle a v ústavech jsou pak znovu a znovu zrazována neustálými změnami, kolotočem lidí, až se naučí neulpívat. Tyhle děti neměly ke komu přilnout. Přilnuly tedy jen ke své potřebě fyzického uspokojení.“ (86)

„A já si dobře pamatuju, jak byli kluci ubozí, když jsme je dostali. Jak nereagovali na lidský hlas – jako by byli hluší. Jak se za hlasem ani neotočili. Jak nesledovali člověka, ale jenom láhev se sunarem. Jak šíleli, když viděli láhev a nemohli pít, protože mléko muselo trochu vychladnout. Jak se drásali do krve, jak si chtěli utrhnout uši, když jsem je na minutu opustila, jak jsem s nimi musela chodit i čurat, aby ihned nepropadli sebezničující panice..... Jak je nelitovat? Jak je nemilovat? Jak netoužit dát jim zameškanou lásku?“ (86)

Ad 6.) Tělesné prožívání mateřství

Tímto tématem bych ráda uzavřela kruh své analýzy, tělesné prožívání mateřství je podle mého názoru jakýmsi potvrzením představ o pokrevním příbuzenstvím a zároveň je tím co sociální rodičovství do jisté míry postrádá. A to zejména s ohledem na těhotenství a přípravu na porod, kdy nastávající maminka má devět měsíců času se na příchod dítěte připravit, adoptivní matka je většinou postavena do situace, kdy musí vše potřebné zařídit za

několik málo týdnů. Adoptivní maminky si tento svůj handicap uvědomují a z tohoto důvodu hovoří o době, kdy čekají na vhodné dítě jako o těhotenství, cítí potřebu psychicky se připravit na mateřství. V dnešní době lze již úspěšně vyřešit kojení osvojeného dítěte (srov. Šanderová 2011) bohužel tento přístup vyžaduje velkou trpělivost ze strany matky i dítěte, a také včasné přijetí dítěte do rodiny. Tereza Boučková je právě jednou z matek, která téměř současně zažila sociální i tělesné mateřství a tento rozdíl si plně uvědomuje.

„Jak jsem pořád na pokraji pláče, zastesklo se mi, že ženy nemůžou začít svůj život odprostředka (obzvlášť ty neplodné jako já). Mít ještě miminko..... Už blázním úplně. Je přece tak krásné, když ženu objímá a líbá muž, ta něha, vášeň.“ (60)

Mateřství je spojeno s fyzickou láskou muže a ženy.

„Bud' rád, že ses narodil. Pro mě to bude navždycky den ze všech nejkrásnější.“ (34)

Emocionální prožívání porodu.

„A kdyby asistovaná reprodukce pomohla jednomu páru ze sta, tak aleluja! A taky na rozdíl od tebe víme, co to znamená, když člověk přijme do svého srdce dítě, který se mu nenarodilo.“ (93)

Zdůrazňování skutečnosti, že dítě porodil někdo jiný, znamená to tedy, že není naše?

„Otěhotnět

A když se to poprvé podařilo, potratila jsem.

A když se to podruhé podařilo, bylo to mimoděložně.

A když se to podařilo potřetí....

Měli jsme doma dva adoptované kluky“ (191)

Na tomto příkladě bych ráda ilustrovala jakousi stupnici priorit některých rodičů v NRP. Na prvním místě je vždy vyčerpat všechny možnosti, jak zplodit dítě biologické.

„Co všechno jsem v těhotenství prožívala a cítila. Kolik myšlenek jsem svému miminku věnovala.“ (251)

Emocionální prožívání těhotenství na základě tělesnosti.

4.3 Výstupy z analýzy

V této analýze jsem se s pomocí analytických kategorií pokusila nastínit několik okruhů, které podle mého názoru ilustrují představy autorky o osvojení a příbuzenství. Autorka ve svých přesvědčeních prezentuje představu o významnosti pokrevních vazeb. Sociální vazby vnímá jako ty nepravé a zrušitelné, rodinu vzniklou na základě právních kroků (osvojitelkou rodinu) označuje za falešnou. Situace ovšem není tak jednoznačná, v celém textu se objevují náznaky vnitřního boje autorky, a to zejména pokud se jedná o přesvědčení, že etnicita je vrozená, že chování a způsoby nelze výchovou změnit. Tereza Boučková osvojila přece dva romské chlapce, věřila, že výchovou a příkladem z nich vychová slušné lidi. V některých výše uvedených ukázkách jsem měla pocit, že autorka se dostává do konfliktu s kulturním přesvědčením společnosti, ovšem v zápětí toto přesvědčení potvrzuje. Mám pocit, že potvrzení tohoto lidového modelu jí možná přináší určitou úlevu a smíření, které je ovšem velmi křehké. Velkým tématem této knihy je také citová deprivace dětí, které prošly ústavní péčí. V tomto případě musím podotknout, že přestože si je autorka plně vědoma všech problémů, které její děti díky rané citové deprivaci mají, v určitých chvílích je připisuje na vrub etnicitě.

5. KASUISTIKA

V této kasuistice bych ráda presentovala případ mé klientky Zlaty. Jedná se dnes již o čtyřicetiletou ženu romského původu, která byla osvojená v kojeneckém věku. V době osvojení jí bylo něco okolo jednoho roku. Její osvojitelkou se stala žena samoživitelka, učitelka ze základní školy, která žila v domácnosti ještě se svým biologickým synem a prostřední dcerou, která byla rovněž romského původu a také osvojená. Za několik let přijala tato žena do pěstounské péče ještě jednu dceru, které je dnes třicet let. Matka před dětmi nikdy netajila fakt, že jsou osvojené.

Zlata se ve škole dobře učila, proto po dokončení ZŠ nastoupila na gymnázium, kde až do třetího ročníku prospívala s vyznamenáním. Její matka byla několikrát v televizním vysílání, jako „případ vzorného osvojení.“ Ve třetím ročníku ovšem Zlata začala mít problémy s docházkou do školy, velmi se zhoršila v prospěchu, nastaly potíže s alkoholem a ve čtvrtém ročníku byla ze školy vyloučena. Zde je ovšem třeba upozornit, že i starší sestra se v tomto období potýkala s podobnými problémy a nejstarší syn již měl zařazen svůj vlastní samostatný život. Svoji úlohu zde ovšem mohla sehrát i atmosféra ve společnosti, spojená s krachem komunistického režimu. Matka Zlaty uvádí, že dcera se v této době seznámila s nově příchozí romskou rodinou a začala u nich pít alkohol. *„Prostě se k nim přidala, já to nechápu.“* Zlata na rozdíl od své matky uvádí: *„Vždycky jsem byla černá mezi bílými a bílá mezi černými, u cikánů jsem se dobře necítila, když jsem byla malá, tak mě i mlátili.“*

Po vyloučení ze školy se Zlata pokoušela uplatnit v několika dělnických profesích, vše jí pomáhala zařizovat matka. Zlata se vyjadřuje velmi obratně a hovoří spisovnou češtinou, má velmi pěkný projev, při rozhovorech s ní se za svoji nespisovnou češtinu skoro stydím. Zlata uvádí, že by jí jako cikánku nikam nevzali. Ze všech zaměstnání byla propuštěna, důvodem byly absence či drobné krádeže. Ve vyjadřování této klientky můžeme pozorovat to, co

Jeroným Klimeš nazývá „dvojitou identitou“ (viz výše). Cokoliv se jí nepodařilo bylo z důvodu romské etnicity, dokonce i krádeže: „*kradu protože to mám v krvi, jsem Romka.*“ Z dalších rozhovorů i šetření ovšem vyplynulo, že Zlata tuto etnickou menšinu nemá ráda a vlastně se s ní vůbec neztotožňuje. „*Já ty cikány nemůžu vystát, jen ať mi sem nelezou.*“ Během následujících let se v plné míře projevila závislost na alkoholu, ale i gamblerství. Zlata začala vyhledávat společnost starších mužů, zpravidla v seniorském věku, tito muži jí většinou platili za sexuální služby, ale ona u nich hledala také zázemí, neustále přitom žila v bytě své matky. V roce 1997 se narodila dcera Marie a v roce 2000 dcera Petra. Nejmladší sestra se v této době stěhuje ke svému příteli a jeho sociálně velmi slabé rodině, většina členů této rodiny je ngramotná.

S dětmi se situace v domácnosti ještě více vystupňovala Zlata začala být velmi agresivní, její matka musela několikrát volat policii. V roce 2005 je odsouzena pro ublížení na zdraví, neboť při hádce uhodila do hlavy ostrým předmětem jednoho svého přítele. Tento muž musel být kvůli vážnému zranění hospitalizován a později v nemocnici zemřel, přímá souvislost se zraněním hlavy ovšem prokázána nebyla, pacient měl ještě další zdravotní problémy a byl v pokročilém věku. Děti jsou soudním rozhodnutím svěřeny do péče babičce (adoptivní matce Zlaty).

Po návratu z věznice bydlela Zlata dále u matky, ale příliš se v bytě nezdržovala, většinu dne trávila v pohostinství nebo na ulici společnost jí dělali většinou alkoholici bez přístřeší. Do bytu přicházela až pozdě v noci, vždy byla opilá. Matka Zlaty popisuje situaci takto: „*Ona byla úplně mimo, když je začala vodit k nám domů a já je tam samozřejmě nechtěla, jsou tam děvčata. A ona na mě začala křičet, že jí nemám ráda takovou jaké je, že jsem jí nikdy ráda neměla, že mě nesnáší, že nás zabije, mě i děti, já už se nedokážu bránit jsem stará a ona mě někdy i uhodí. Tak Maruška šla a vyměnila zámeček, Zlata kopala do dveří, byla to hrůza, ale nepustily sme jí. My sme se i předtím*

normálně zamykaly v ložnici, měly sme z ní velký strach.“ Zlata žila několik měsíců na ulici, přespávala ve starých opuštěných staveních nebo v odemčených domech na chodbách. V současnosti jí byla zajištěna ubytovna, několikrát se pokoušela abstinovat a podrobit se detoxikaci, bohužel vždy se k alkoholu vrátila. Zlata prohrála také velké množství finančních prostředků ve výherních automatech, na svoji obhajobu uvádí, že nemůže vydržet v klidu, nesnese samotu, cítí potřebu někam jít, něco udělat, neví co to je, aby tento pocit zvládla musí se opít nebo se zabrat do hry.

Zlata v mé přítomni nejprve mluvila velmi spisovně, bylo na ní vidět, že chce udělat dojem, nejprve vůbec nechtěla hovořit o svých problémech s matkou a s dcerami. Vždy se o matce vyjadřovala velmi pěkně, jediné oslovení, které používala bylo maminka. Až po delším čase (cca. tři měsíce pravidelných návštěv) se mi podařilo s respondentkou navázat otevřenější kontakt, mým cílem bylo především to, aby se chovala přirozeně, což vyžadovalo častější setkávání a návštěvy v jejím přirozeném prostředí. Důležité bylo také navázat kontakt s adoptivní matkou Zlaty, která byla velmi ochotná ke spolupráci a cítila potřebu sdílet své pocity. Matka by velmi ráda své dceři pomohla, bohužel nyní nevidí jiné východisko než se od dcery odpoutat, nemá již dostatek sil s ní „bojovat“ a potřebuje ochránit své vnučky.

6. ZÁVĚR

Předkládaná práce se zabývá problematikou osvojení romských dětí, přičemž tato problematika je nahlížena především z hlediska příbuzenství. Pokusila jsem se interpretovat skutečnost, že v západní kulturní oblasti vznikají příbuzenské vazby na základě společně sdílené biologické substance, která je v těsném spojení s tělesností, tzn. zejména ve spojení s fyzickou láskou a následně s porodem dítěte. Na sociální příbuzenství, které vzniká na právním základě, je nahlíženo jako na příbuzenství nepravé a zrušitelné. Tento fenomén se jistě přenáší také do institutu osvojení, na což jsem se pokusila poukázat ve vybraných částech rozhovorů, v analýze knihy „*Rok kohouta*“ (Boučková, 2008), a také v závěrečné kasuistice.

Domnívám se, že představa o osudovosti biologických vazeb těsně souvisí s představou o „vrozené etnicitě.“ A tato představa by tedy mohla stát za všemi výroky „o volání rodu a krve,“ či o „romských genech,“ které přitáhnou osvojené dítě zpět do romského prostředí. Tyto představy bývají podloženy příběhy, které se adoptivním rodinám skutečně staly. V tomto bodě je ovšem nutné si uvědomit, že náhradní rodinná péče je doprovázena celou řadou aspektů, které mohou chování dítěte zásadním způsobem ovlivnit. Popisu těchto aspektů jsem se věnovala ve třetí kapitole. Jedná se především o vyrovnání se s identitou osvojeného dítěte, kterou je v naší společnosti, právě díky konceptu biologických příbuzenských vazeb, tak těžké přijmout. S tímto fenoménem také souvisí stigmatizace osvojených dětí, díky chybějícím biologickým vazbám nebo očekávání ze strany společnosti, že se tyto děti zachovají stejně jako jejich rodiče, kteří je opustili a také stigmatizace etnických menšin obecně. Navrhnout vhodné opatření, které by dokázalo tyto dva problémy zmírnit je asi téměř nemožné, neboť se velmi těsně dotýkají kulturně zakořeněných lidových modelů. Jedno důležité opatření, které zmírní problémy dětí v NRP, je ovšem nyní hojně diskutováno. Jedná se o omezení či zrušení ústavní péče, neboť prokázaná citová deprivace z těchto zařízení

má obrovský dopad na kvalitu života dětí i jejich osvojitelů. Nová opatření spočívají v zavedení institutu profesionálních pěstounů. Tento nový systém má ovšem ještě řadu otázek a také mnoho odpůrců, jestli se jedná o krok správným směrem nám ukáže teprve čas.

Při zpracovávání této práce jsem si mohla také vyzkoušet práci v terénní oblasti, musím ovšem přiznat, že jsem zvyklá navštěvovat klienty v jejich domácnostech a hovořit s nimi. Díky své pozici sociálního pracovníka jsem měla velké výhody při vstupu do terénu a vyhledávání respondentů. Všechny rozhovory proběhly nestrukturovanou formou, tato forma rozhovoru je časově více náročná, mě se ovšem velmi osvědčila neboť respondenti byli uvolnění, neměli pocit, že bych jim kladla otázky, přesto jsem se od nich po určitém čase dozvěděla jaké mají představy o příbuzenských vazbách, jak vnímají osvojení romských dětí a jaké mají zkušenosti. Skupina respondentů byla velmi různorodá, neboť mě zajímaly jednak představy žadatelů o NRP, dále osvojitelé romských i neromských dětí v různém věku, ale i samotné dnes již dospělé děti, které byly osvojené. Na závěr bych ráda citovala jednu respondentku, která je žadatelkou o NRP: „*Nemohla bych mít romský dítě, já bych nedokázala stát s ním sama proti všem*“ (Václava žadatelka o NRP).

7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Alber, E. 2004. „Social parenthood among the Baatombu.“ In. Bowie, F. *Cross-Cultural Approaches to Adoption*. Pp. 33-47. Oxfordshire: Routledge

Anderson, A. 2004. „Adoption and belonging in Wogeo, PNG.“ In. Bowle, F. *Cross-Cultural Approaches to Adoption*. Pp. 33-47. Oxfordshire: Routledge

Beck, U. 2004 (1986). *Riziková společnost: Na cestě k jiné modernitě*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Berger, P.L., Luckmann, T. 1999. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury

Boučková, T. 2008. *Rok kohouta*. Praha: Odeon

Bublenová et al. 2010. *Průvodce náhradní rodinnou péčí*. Praha: Spolu dětem o.p.s.

Carsten, J. 2004. *After Kinship and Marriage: An Anthropological Perspective*. Cambridge: Cambridge University.

Dudová, R., Vohlídalová, M. 2005. „Rodina a rodičovství v individualizované společnosti.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Vol.6, No.1, pp. 1-3. Dostupné http://www.genderonline.cz/uploads/19e1c1e62eb03a1cdac73d9d7b574a41a0cc1054_rodina-a-rodicovstvi-v-individualizovane-spolecnosti.PDF

Eriksen, T.H. 2008. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál.

Fox, R. 1967. *Kinship and Marriage: An Antropological Perspective*. Cambridge: Cambridge Univerzity Press.

Galvin, K.L. 2001. „Schneider Revisited: Sparing and Ratification in the Contruction of Kinship.“ In. Stone, L. *New Directions in Atropological Kinship*. Pp. 109-125. Boston: Rowman & Littlefield Publisher, Inc.

Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.

Goody, E. 1982. *Parenthood and Social Reproduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Goffman, E. 2003. *Stigma: poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Holub, M., Nová, H. 1998. *Zákon o rodině a předpisy souvisící*. Praha: Linde a.s.

Holý, L. 1996. *Antropological Perpectives on Kinship*. London: Pluto Press.

Jakoubek, M. 2004. *Romové konec nejednoho mýtu: tractatus culturo (mo) logicus*. Praha: Socioklub

Jakoubková-Budilová, L. 2007. Studium příbuzenství a sociální antropologie. Dostupné <http://antropologie.zcu.cz/studium-pribuzenstvi-a-socialni-antropologie>

Keller, J. 2006. *Úvod do sociologie*. Praha: SLON.

Klimeš, J. 2008. *Budování identity dítěte*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit.

Klimes, J. 2012. „Pěstounská péče na dobu přechodnou: Dopad ústavní výchovy na dítě. Dostupné

http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/prechodna_pp_recenze.html

Kronick, J. C.1997. Alternativní metodologie pro analýzu kvalitativních dat. *Sociologický časopis*. Vol. 33, No.1, Pp. 57- 67.

Matějček, Z., Dytrych Z. 1994. *Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: nakladatelství Galén.

Matějček, Z. 1994. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.

Matějček, Z. 1999. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál.

Možný, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.

MPSV, 2009. *Průvodce pro náhradní rodinnou péči: Jak na náhradní rodinnou péči*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.

MPSV, 2009. „Zprostředkování osvojení a pěstounské péče“. Dostupné <http://www.mpsv.cz/cs/7298>

Němec, I., et al. 1980. "Půl kopy názvů pro příbuzenské vztahy." In. *Slova a dějiny*. Pp. 76-89. Praha: Academia.

Ptáček, R., Kuželová, H. 2011. „Emocionální vývoj dítěte v prostředí náhradní výchovné péče.“ *Právo a rodina*. Vol. 13. No. 9. Pp. 1-4.

Sherer, H. 2004. „Úvod do metody obsahové analýzy.“ In Reifová, I. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Pp. 29-50. Praha: Karolinum.

Schneider, D. M. 1969. *American Kinship: a Cultural Account*. The University of Michigan Press.

Schneider, D. M. 1984. *A Critique of the Study of Kinship*. The University of Michigan Press.

Skupnik, J. 2010. *Antropologie příbuzenství: Příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. Praha: SLON

Stone, L. 2001. „Introduction: Theoretical Implications of New Directions in Anthropological Kinship“ In. Stone, L. (ed.). *New Direction in Anthropological Kinship*. Pp. 1-20. Boston: Rowman & Littlefield Publisher, Inc.

Strauss, A., Corbin, J. M. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu*. Brno: Sdružení podané ruce.

Šanderová, P. 2011. *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém*. Praha: SLON.

Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí. 2012. „Zprostředkování mezinárodních osvojení do ciziny.“ Dostupné <http://www.umpod.cz/osvojeni/postup-pri-osvojeni/zprostredkovani-mezinarodnich-osvojeni-do-ciziny/>

Vančáková, M. 2008. *Romské dítě v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit.

Vránová, L. 2012. „Pěstounská péče krátkodobá, dlouhodobá, přechodná a profesionální.“ *Právo a rodina*. Vol. 14. No.1. Pp. 1-6.

8. RESUME

This thesis deals with the adoption of Roma children. This issue is viewed from the perspective of the theory of kinship. The main topic of this thesis is to show that in the Western cultural sphere the only true relationship is the one recognized by blood kinship. The social relationship is seen as false and cancelable. This phenomenon largely extends also to the adoption, which I presented in the analysis of the book „Year of the Rooster“ (Boučková, 2008), in the interviews and in the case study. The concept of fatality of the biological ties is closely linked with the concept of innate ethnicity. This concept might be the reason why it is so difficult for non-Roma parents to adopt Roma children.

The theoretical part of this thesis is devoted to the theory of kinship, the difference between biological and social relationship and adoption in the Czech Republic. Special emphasis is put on the specifics of Roma children adoption. Possible reasons for the failure of Roma children adoption are also pointed out. These reasons are often associated with so called “call of the blood”. The interviews with respondents, which were held in 2011 and 2012, are used freely throughout the thesis. The practical part of this work consists of the analysis of the book „Year of the Rooster“ (Boučková, 2008) and the case study, which describes the life of the adopted child.

9. PŘÍLOHY

příloha č. 1 – Žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny. Součástí této žádosti je dotazník pro žadatele o NRP.¹⁹

---

¹⁹ Obor sociálních věcí a zdravotnictví MěÚ Horažďovice 2012.

Městský úřad Horažďovice

Odbor sociálních věcí a zdravotnictví

Mírové náměstí 1, 341 01 Horažďovice, tel. 376 547 533, fax 376 547 529

Žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny

Žadatelka:

Datum narození:

Trvalé bydliště:

Číslo občanského průkazu (či cestovního pasu):

a

Žadatel:

Datum narození:

Trvalé bydliště:

Číslo občanského průkazu (či cestovního pasu):

Žádám o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny podle § 21 odst. 5. zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon“).

Pokud krajský úřad nezprostředkuje osvojení do 3 let ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o zařazení do evidence žadatelů dle § 22 odst. 8, písm. b) zákona, a Ministerstvo práce a sociálních věcí poté do 6 měsíců dle § 23 odst. 3, písm. b), *souhlasím / nesouhlasím* s tím, aby po uplynutí této lhůty uvedené v § 23 odst. 3 zákona budu zařazen také do evidence Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí za účelem jejího zařazení do evidence pro zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině.

Souhlasím s tím, že orgán sociálně-právní ochrany dětí zprostředkovávající náhradní rodinnou péči je oprávněn dle ustanovení § 21 odst. 5 písmene g) zákona zjišťovat další potřebné údaje pro zprostředkování, zejména o tom, zda a jakým způsobem života budu zajišťovat pro dítě vhodné výchovné prostředí a kdykoli zjistit, zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností uvedených ve spisové dokumentaci.

Souhlasím také s účastí na přípravě k přijetí dítěte do rodiny.

V.....

Dne.....

.....

Podpis (žadatelka)

.....

Podpis (žadatel)

VAŠE PŘEDSTAVY O DÍTĚTI A JEJICH ZDŮVODNĚNÍ

pohlaví:

věk:

další (vzhled, povaha, původ, apod.):

.

.

.

Zdravotní stav (intelekt dítěte):

.

.

.

Jiné

Podpis žadatelky:

Podpis žadatele:

Datum:

PŘÍLOHY K DOTAZNÍKU:

1. fotografie žadatelů (ne starší než ½ roku)
2. výpis z rejstříku trestů (ne starší než 3 měsíce)
3. potvrzení zaměstnavatele o příjmech
4. kopie oddacího listu
5. lékařské vyšetření dle OSPOD
6. další doklady, které si vyžádá OSPOD